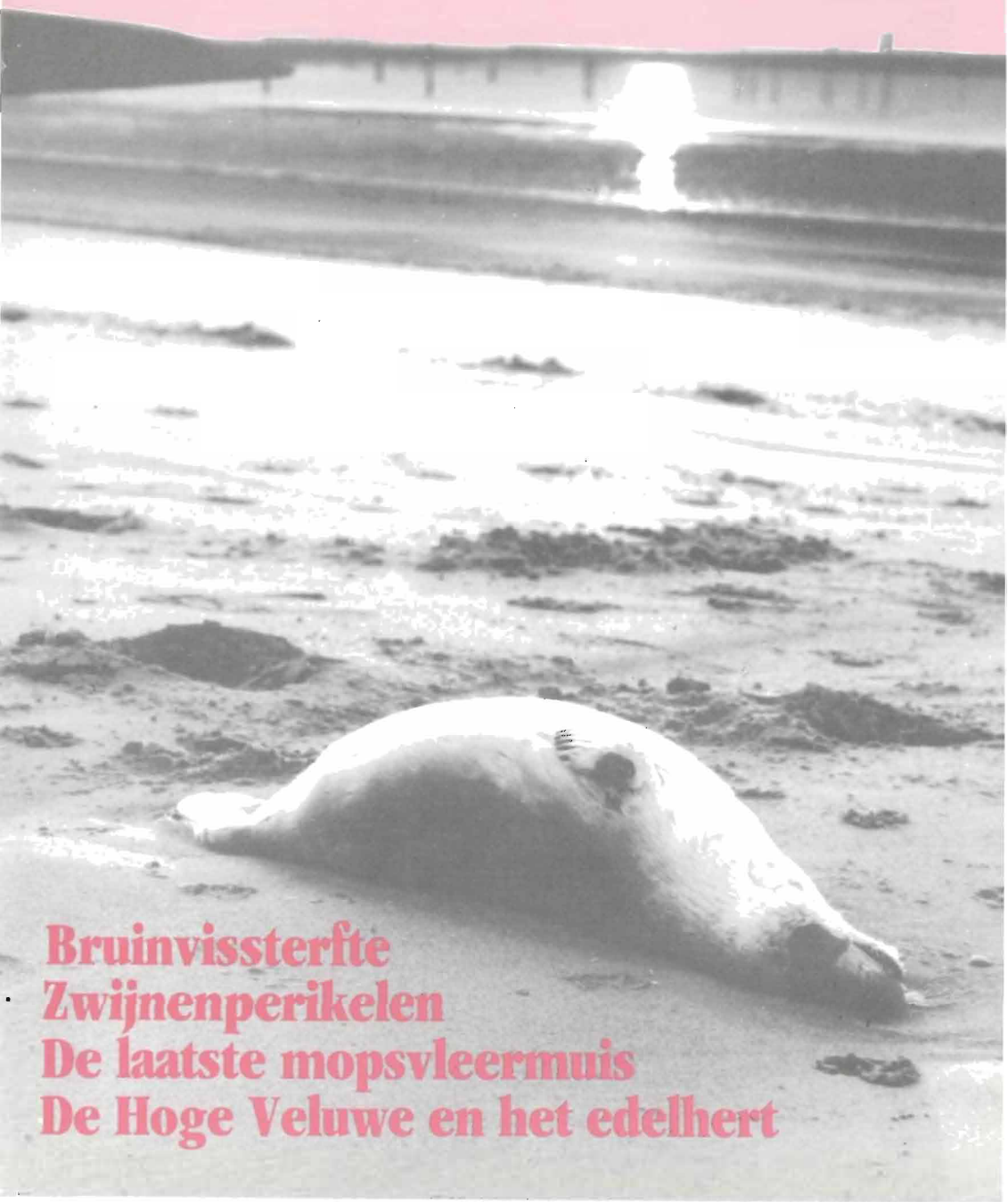

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 2 nr 3 september 1991

Bruinvissterfte
Zwijnenperikelen
De laatste mopsvleermuis
De Hoge Veluwe en het edelhert

ISSN 0925-1006

Zoogdier verschijnt vier keer per jaar en is een gezamenlijke uitgave van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming en de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren.

Redactie

Reinier Akkermans, Dirk Criel, Kees Kapteyn, Piet van der Reest.

Vormgeving

Walter Lentjes.

Medewerkers

Diny Basoski, Pieter Elbers, Johan de Meester.

Druk

HPC, Arnhem.

Redactieadres

Redactie Zoogdier, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond. Reinier Akkermans: 04750-24281 (NL). Dirk Criel: 091-837352 (B).

Adreswijzigingen sturen naar de VZZ of de NCBR.

VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Jansbuitensingel 14, 6811 Arnhem. 085-454825 (NL). Lidmaatschap f 37,50 of BF 700 per jaar. Voor Nederland postbank 203737, voor België rekening 000-1486269-35. Leden ontvangen de tijdschriften Lutra en Zoogdier gratis.

NCBR

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Postbus 10, 9749 Gavere. Telefoon 091-837352 (B). Minimumdonatie BF 450 of f 25 per jaar. Voor België rekening 068-0776500-42, voor Nederland rabobank 1335 13866. Donateurs ontvangen het tijdschrift Zoogdier gratis.

Abonnement België en

Luxemburg

Abonneren door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem (Nederland) onder vermelding "Abonnement Zoogdier".

Abonnement Nederland

Abonneren door overmaking van f 25 op postbank 203737 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem onder vermelding "Abonnement Zoogdier".

Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto BF 140 of f 7,50. Bestellen via een van bovengenoemde rekeningen.

ZOOGDIER (2) 91/3 september 1991

Inhoud

- Hoge sterfte reeën in de Biesbosch, Jacques van der Neut & Dirk Fey** 3
Sterfte onder dieren is een normaal verschijnsel, ook voor reeën. Echter, in de Biesbosch vergen rasters, ijsgang en hoog water extra slachtoffers.
- Beheersperikelen wild zwijn in de Meinweg, Har Pluijmakers** 7
De enige echt natuurlijke zwijnenpopulatie van Nederland leeft in Midden-Limburg. Afschot is onmisbaar, maar het huidige beheer leidt tot onnatuurlijke situaties.
- Edelherten in het park de Hoge Veluwe, Elio Pelzers** 12
De jacht vormde lange tijd de basis van het edelhertenbeheer op de Hoge Veluwe. Binnen de rasters zijn alle inheemse herten geschoten en vervangen door mooiere buitenlandse herten. De ontwikkeling van één populatie.
- Laatste winterverblijf mopsvleermuis in Nederland?, Jan Piet Bekker** 19
In de jaren '80 is de mopsvleermuis als overwinteraar uit de Zuid-Limburgse groeven verdwenen. Er restte nog één plaats in Zeeuws-Vlaanderen. Maar ook dit bouwwerk wordt nu afgebroken.
- Bruinvissterfte in Nederland, Chris Smeenk** 23
Onlangs verschenen berichten in de Nederlandse kranten over massale sterfte onder bruinvisen door een virusinfectie. Gelukkig blijkt het loos alarm te zijn.
- Arie Scheygrond: nestor van de VZZ, Chris Smeenk & Jaap Mulder** 25
Een interview met de nu 86-jarige Arie Scheygrond, een van de oprichters van de VZZ.
- Rubrieken**
- Kort Af** 28
- Waarnemingen** 32
Tuimelaar Brouwersdam dood, eikelmuis op de Veluwe, lynx in de Ardennen.
- Oproep** 32
- Boekbespreking** 34
- Overheid** 36
- Forum** 37
- Verenigingsnieuws** 38
- Agenda** 42
- Adressen** 43

Hoge reeënsterfte in de Biesbosch

Jacques van der Neut & Dirk Fey

In bijna elk landschapstype komen reeën voor. In de Biesbosch gelukkig ook. De beide auteurs constateren daar in 1990 en 1991 een behoorlijke reeënsterfte. Rasters, ijsgang en hoog water spelen de dieren parten.

Over het raster springen is niet zonder gevaar.
Foto Jacques van der Neut

Dankzij een enorm aanpassingsvermogen kunnen reeën *Capreolus capreolus* zich in het bomvolle Nederland prima bedruipen. De grootte van het terrein waarin een ree leeft is erg variabel, vooral als de voedsel- en rustplaatsen ver uit elkaar liggen. Gebieden waarin gemengd bos voorkomt, grenzend aan landbouwgrond, genieten de voorkeur. De grootte van de gebieden waarbinnen reeën zich het gehele jaar ophouden wordt geschat op 200 hectare. Dit is echter sterk afhankelijk van factoren als jaargetijde, klimaat en voedselaanbod. Voor dieren die zich ophouden in terreinen zonder enige dekking is deze oppervlakte veel groter en kan meer dan 1000 hectare bedragen (Poutsma, 1982).

In zowat elk landschapstype kan men reeën verwachten; bossen, heideterreinen, parklandschappen, duinen, moerasgebieden en kale polders. Eigenlijk hebben reeën zich nooit gespecialiseerd in één bepaald type landschap. Aanpassen lijkt in een land als het onze een absolute voorwaarde voor overleven. Snelwegen, viaducten, industriegebieden en nieuwbouwwijken schieten immers als paddestoelen uit de grond. Wat er vandaag niet is, is er morgen.

Prima zwemmers

Ook de Biesbosch is niet ontkomen aan veranderingen. Voorheen een weergaloos getijdengebied, die Biesbosch. Men hakte er volop wilgen in de grienden. Riet en biezen werden er ook gesneden. Bovendien zorgde ruim twee meter getijdenverschil voor een ongekende milieudynamiek. In die tijd zag je sporadisch een ree in de Brabantse Biesbosch (H. de Boois et al, 1980). Ongeveer 4 tot 5 stuks huisden er toen in de

Figuur 1

De Biesbosch. Kaart Staatsbosbeheer.

Sliedrechtse Biesbosch en zo'n 10 in de Dordtse Biesbosch (mond. med. L.A. de Munnik). Reeën zijn overigens helemaal niet zo benauwd voor een beetje water. Het zijn prima zwemmers. Zo zijn er nogal wat waarnemingen van reeën die de Nieuwe Merwede, Amer en Hollands Diep over zwemmen.

In november 1970 werden de Haringvlietsluizen tussen Stellendam en Hellevoetsluis in het kader van de Delta werken in gebruik genomen. Door het wegvallen van de getijden en het verruigen van de rietgorzen en grienden werd de Biesbosch aantrekkelijker voor (broed)vogels en zoogdieren. Geleidelijk ontwikkelde de Biesbosch zich tot een goed reeëngedebied met genoeg dekking en voedsel. Het totale aantal reeën wordt nu in de hele Biesbosch (Dordtse en Sliedrechtse), de Noordwaard en Oostwaard (het 'droge' deel van de Brabantse Biesbosch) en Zuidwaard (het 'natte' deel van de Brabantse Biesbosch) geschat op ongeveer 400 (Figuur 1).

Herkauwers

Bladeren, knoppen, scheuten van bomen en struiken, grassen, kruiden, korstmossen en paddestoelen staan op het menu. Afhankelijk van het jaargetijde wordt in de Biesbosch in ieder geval gegeten van harig wilgeroosje, fluite-

Er leven tegenwoordig zo'n 400 reeën in de Biesbosch.
Foto Jacques van der Neut

kruid, vlier, braam, dotterbloem, grote engelwortel en wilg (Fey; 1984). Vlakbij de dienstwoning van Dirk Fey op polder De Dood trekken ze soms de klimop van de populieren. Reeën hebben een hoge stofwisseling. Daarom eten reeën alleen planten met een laag percentage celwandbestanddelen en een hoog gehalte aan voedingsstoffen. (Poutsma en Boele, 1991). Evenals schapen en koeien zijn reeën herkauwers. Dat wil zeggen dat hun voedsel zonder fijn malen direct naar de maag getransporteerd wordt. In alle rust gaan zij het daarna (her)kauwen.

Rasters

In de loop van de herfst veranderen de omstandigheden voor reeën in de Biesbosch ingrijpend. Verhoogde afvoer van rivierwater en aanhoudende noordweststorm stuwt het water op. Laaggelegen wilgenbossen en rietruigten staan zo in een mum van tijd blank. Reeën trekken zich dan terug op de hoge gedeelten zoals griendkaden, keetheuvels en voormalige loswallen, of zij zoeken hun toevlucht in de omringende (droge) landbouwgebieden. Bij de vlucht voor het hoge water raken er helaas nogal wat reeën verstrikt in rasters.

Zo heeft het Hoogheemraadschap 'Alm en Biesbosch' over een lengte van een paar kilometer een raster gezet van de jachthaven van Hank naar Dussen. Dat raster staat er nu anderhalf jaar. Een woordvoerder van de Wildbeheereenheid 'De Biesbosch' uit Dussen verklaarde, dat er tot nu toe zeker vijftien reeën door dit raster zijn omgekomen. In samenwerking met het betreffende Hoogheemraadschap is dat raster nu op zestien plaatsen verlaagd. Bovendien worden er op cruciale plaatsen hekken in geplaatst, die 's winters open kunnen blijven staan. Het antwoord op zo'n reeënprobleem is, afhankelijk van het terrein, niet altijd één, twee, drie gevonden. Improvisatie en samenwerking tussen de diverse diensten op dit gebied kunnen misschien vruchten afwerpen.

IJsgang

In de periode van 1 november 1990 tot en met 1 april 1991 vinden we in de Brabantse Biesbosch 86 dode reeën. De sterfte van respectievelijk zes en negen reeën in de Oost- en Noordwaard lijkt normaal. Net als in vorige strenge winters ligt de Biesbosch, inclusief spaarbekkens, in februari 1991 geheel dichtgevroren. Met het invallen van de dooi ontstaan er problemen voor reeën. Bij het oversteken van killen en krekken zakt menig ree door het ijs en verdrinkt. Twintig van de 71 in de Zuidwaard dood gevonden reeën komen zo aan hun eind. Niets aan te doen. Zeven exemplaren sterven er in rasters.

Van 44 dode dieren in de Zuidwaard kan de doodsoorzaak niet met zekerheid worden vastgesteld. Het merendeel van die 44 bestaat uit kalveren; in totaal worden er in de periode van half november '90 tot half januari '91 32 dode reekalveren gevonden (acht geitekalveren, zeventien bokkekalveren en van 7 is het geslacht onbekend). Als de geit naar hogere (en dus drogere) plaatsen vertrekt, blijven veel kalveren om wat voor reden dan ook achter. Opvallend is dat kalveren tot vlak voor hun dood blijven eten en uiterlijk noch innerlijk een duidelijk ziektebeeld vertonen. Een parasitaire aandoening is waarschijnlijk niet de oorzaak. Sectie door het Centraal Diergeneeskundig Instituut op twee kalveren en een reegeit leverde geen duidelijke aanwijzingen in die richting. Als doodsoorzaak werd 'uitputting' opgegeven.

Met de 86 dode reeën zijn we er ech-

ter niet. Als we de in de Sliedrechtse en Dordtse Biesbosch omgekomen reeën, respectievelijk drie en twaalf, daarbij optellen komen we uit op 101. Reeënsterfte van een dergelijke omvang is niet nieuw. In de Oude Venen bij Eernewoude (Friesland) en in de Weerribben is meerdere keren tijdens strenge winterperiodes een opvallend hoge reeënsterfte geconstateerd. Het jongste voorbeeld dateert uit 1987. In het natuurgebied Oldematen bij Staphorst werden toen zeker zeventig dode reeën gevonden, de helft van het reewildbestand in die contreien (van Kammen, 1987).

Geen bedreiging

De 101 dood gevonden reeën in de Biesbosch lijken veel. Als we het afschot van twintig reegeiten en kalveren daarbij optellen, bedraagt de totale bekende sterfte circa 120 stuks. Reeën worden alleen in de omringende landbouwpolders afgeschoten; in de 'natte' Biesbosch (Zuidwaard, Dordtse en Sliedrechtse) wordt niet op reeën gejaagd. Het spreekt welhaast vanzelf dat niet alle dode reeën worden gevonden, zodat de sterfte hoger zal liggen. Bij een totaal van 400 volwassen dieren, met elk jaar een aanwas van ongeveer 200 kalveren vormt een sterfte van rond de 120 stuks geen directe bedreiging voor de reeënstand in de Biesbosch.

Literatuur

- Boois, H. de, D. Fey, R. van der Meyden & I. Zonneveld, 1980. De Biesbosch, Het karakter na de 'grote verandering'. Kosmos, Amsterdam.
- Fey, D., 1984. Reeën in de Brabantse Biesbosch. Interne SBB notitie, Drimmelen.
- Poutsma, J., 1982. Reeën (1). Vereniging Het Reewild.
- Poutsma, J. & G.W. Boele, 1991. Advies inzake het beheer van reeënpopulaties in het Nationale Park io de Biesbosch. Haaren.
- Kammen, M. van, 1987. Reeën sterven massaal. De Nederlandse Jager 1987 (8).

De auteurs werken beide sinds vele jaren als boswachter bij het Staatsbosbeheer in de Biesbosch. Zij hebben dit artikel op persoonlijke titel geschreven.

- Dirk Fey, Biesbosch 15, 4924 AA Drimmelen.
- Jacques van der Neut, Landgoed Dordwijk, Dordwijklaan 4, 3319 AD Dordrecht.

Beheersperikelen wild zwijn in de Meinweg

Har Pluimakers

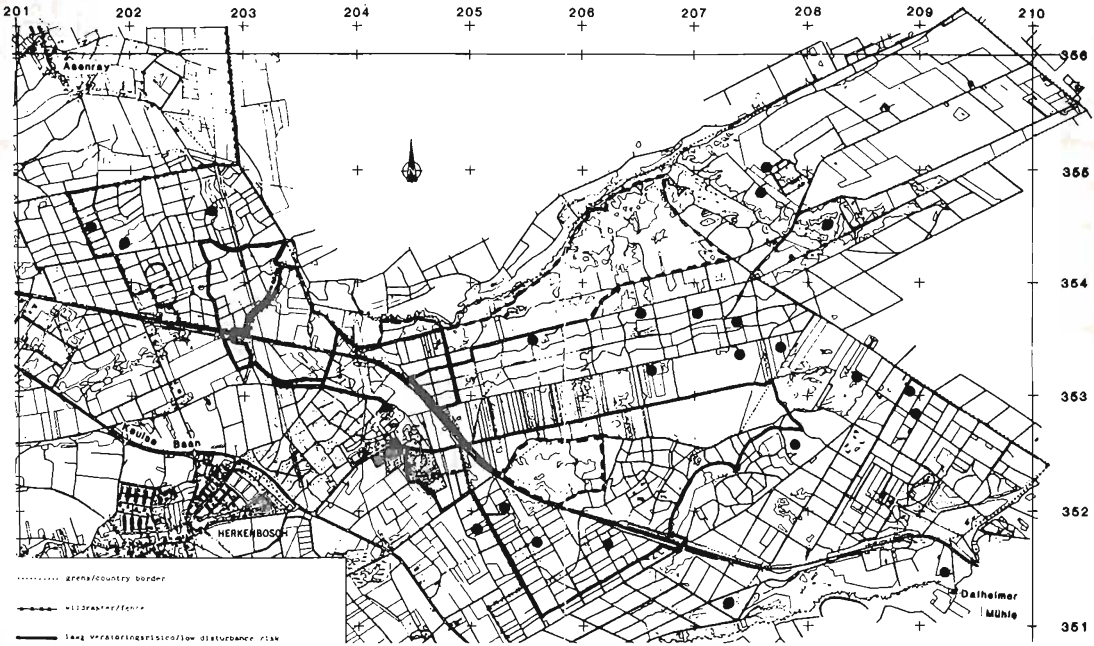
Wilde zwijnen zijn uit de Meinweg met zekerheid sinds het einde van de 19e eeuw bekend. Trekkende exemplaren vormden toen een populatie, die tot op de dag van vandaag stand houdt. Het is daarmee de enige populatie in Nederland met een natuurlijke oorsprong. Weliswaar komen ook op de Veluwe wilde zwijnen voor, maar deze stammen af van verschillende uitzetprojecten (sinds 1904) ten behoeve van de jacht (Pelzers, 1990). Het beheer van de zwijnen in de Meinweg heeft echter weinig met het behoud van een natuurlijke populatie te maken. De dieren trekken vrijelijk de grens over, maar worden aan beide zijden fel bejaagd. Bijvoeren, najiver en overbejaging zijn belangrijke ingrediënten in het beheer van deze grensoverschrijdende zwijnenpopulatie.

De Meinweg, een natuurgebied in Nederlands Midden-Limburg, vormt een onderdeel van het Nederlands-Duitse natuurgebied 'Maas-Swalm-Nette'. Het maakt deel uit van een aaneengesloten bosgebied van circa 9000 hectare waar-

van eenderde deel op Nederlands grondgebied ligt. Onlangs kreeg het Nederlandse deel de status van 'Nationaal Park in oprichting'. Direct grenzend aan het natuurgebied liggen terreinen met intensieve landbouw. Deze landbouwgebieden zijn in eigendom van boeren en enkele grootgrondbezitters, waaronder het chemieconcern DSM. Deze bezit de nooit in gebruik genomen Be-

Een zeldzame foto van een zwijn op de Meinweg. Hun bouw is duidelijk anders dan die van de zwijnen op de Veluwe of in de Ardennen. Foto Gerard Killaars

In het natuurreservaat de Meinweg zijn momenteel 23 voerplaatsen ingericht met daarbij een hoogzit. (● hoogzit met voerplaats).

trixmijn, nu een landbouwenclave in het natuurterrein.

De verantwoordelijkheid voor het beheer van Nederlandse deel van het natuurgebied de Meinweg berust bij Staatsbosbeheer, regio Peel en Maas te Roermond. Het faunabeheer is in handen van de "Wildbeheereenheid Roer-streek". Deze wildbeheereenheid is een organisatie van kleine groepen jagers, die elk hun eigen jachtgebied hebben. Onder haar verantwoordelijkheid berust ook het beheer van de populatie wilde zwijnen *Sus scrofa* in het Nederlandse deel van de Meinweg. Het afschot wordt merendeels verricht vanaf in het gebied geplaatste hoogzitten (zie foto).

Afgifte vergunningen

In Nederland mag alleen met een vergunning, afgegeven door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, op zwijnen worden gejaagd. In die vergunning staat vermeld hoeveel zwijnen men mag schieten en in welke periode. De reguliere periode voor de jacht op zwijnen loopt van 1 augustus tot 31 januari daaropvolgend. Het aantal te schieten dieren wordt gebaseerd op tellingen, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen adulten (evers, zeugen),

biggen (jongen tot één jaar) en overlopers (onvolwassen dieren tot twee jaar oud).

Het ministerie van LNV schat de draagkracht van het Nederlands-Duitse gebied op 220 tot 250 dieren (bron: NMF-Limburg). In het jachtseizoen 1990/1991 zijn 176 zwijnen geschoten (Anonymus 1991). In 90/91 waren voor de provincie Limburg echter 298 wilde zwijnen voor afschot vrijgegeven (bron: NMF-Limburg). Het overgrote deel hiervan heeft betrekking op zwijnen die verblijven in voortkomen uit de Meinweg. Alleen in de omgeving van Weert leven enkele zwijnen in de vrije natuur, die niet tot de populatie van het Meinweggebied behoren. Opmerkelijk is dat het voor afschot vrijgegeven aantal groter is dan de geschatte omvang van de populatie. Het ministerie van LNV heeft dit aantal toegekend naar aanleiding van telgegevens van de betreffende jagersvereniging. Opnieuw op basis van informatie van jagerszijde zijn momenteel 90 dieren vrijgegeven voor afschot in de periode augustus 1991 tot en met 31 januari 1992.

Behalve in Nederland wordt ook in Duitsland op deze zwijnenpopulatie gejaagd. In Duitsland wordt niet gewerkt met afschotvergunningen. De zwijnen mogen van 1 augustus tot 15 januari bejaagd worden, biggen echter het gehele jaar. Jagers zijn in Duitsland niet verplicht opgave van hun afschot te doen.

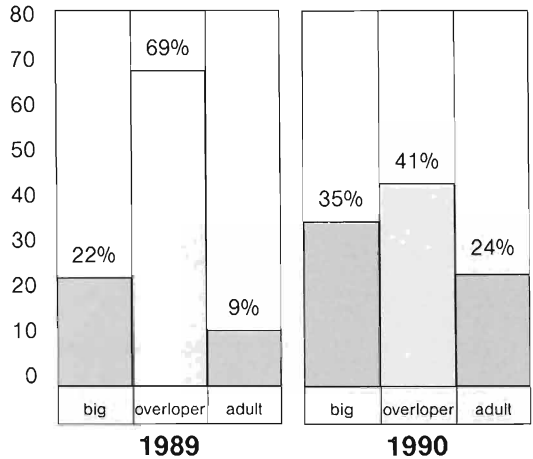
Betrouwbare afschotcijfers voor het Duitse deel van de Meinweg zijn, door gebrek aan medewerking van de jagers aldaar, niet voorhanden. Ook is het nog nooit gelukt in beide delen gelijktijdig tellingen te organiseren. Duidelijk is dat de Duitse en de Nederlandse jagers op dezelfde zwijnen schieten en dat de Duitse aantallen bij de Nederlandse opgeteld zullen moeten worden om de populatie goed te kunnen beheren.

Bij de betrouwbaarheid van telgegevens kan men vraagtekens plaatsen. De jagers tellen zelf en bepalen zodoende de populatiegrootte, terwijl bekend is dat het zelfs voor wetenschappelijke onderzoekers moeilijk, zo niet onmogelijk, is te bepalen hoe groot de populatie is (Groot Bruinderink et al 1987). Bovendien bestaat er geen inzicht in de Duitse situatie. Beleidsmatig overleg tussen Duitse en Nederlandse instanties over het beheer is er niet (bron: NMF-Limburg).

Uitlokken van schade

Naast gegevens over populatiegrootte speelt de door de zwijnen aangerichte landbouwschade een rol in de argumentatie bij de afgifte van afschotvergunningen voor wilde zwijnen. Door het Ministerie van LNV worden in geval van ernstige landbouwschade ook buiten de reguliere jachtperiode vergunningen verstrekt voor het schieten van zwijnen. Hoewel het ministerie in eerste instantie ontkende dat wanneer er meer schade is er meer afschotvergunningen worden verstrekt, werd dit later in een reactie door Staatsbosbeheer toegegeven (De Limburger dd 17-8-91).

Ter voorkoming van landbouwschade zijn sinds 1985 alle schadegevoelige landbouwpercelen beschermd door een elektrisch raster. Dit raster moet in de periode maart-november onder spanning staan (minimaal 2000 volt). Het raster wordt door de grondgebruiker en de jagers van de wildbeheereenheid onderhouden. Zij zijn verantwoordelijk voor het goed functioneren van het raster. In de schadegevoelige periode blijkt het raster echter op veel plaatsen slecht te functioneren, waardoor de zwijnen onbelemmerd de gewassen kunnen bereiken. Soms zijn de draden te hoog of te laag aangebracht en op sommige gedeelten blijkt geen of een te lage spanning te staan. Dat het raster onvoldoende functioneerde werd reeds in 1987 geconstateerd door Groot

Percentages geschoten biggen, overlopers en volwassen zwijnen in 1989 en 1990. In 1989 werden 177 zwijnen vrijgegeven voor afschot en werden er 70 geschoten. Voor 1990 bedragen deze cijfers 298 vrijgegeven en 176 gerealiseerd. Bron: jaarverslagen wildschade-commissie.

Een voerakker voor zwijnen was gesitueerd midden in het landbouwgebied (boven). Toen de plaatselijke pers er aandacht aan besteede werd hij direkt omgeploegd (midden). Enkele dagen later bleek er al weer een voerplaats ingericht te zijn (onder). Foto's Har Pluimmakers

Onderbreking van het raster met roestig draad. Roest geleidt de stroom nagenoeg niet, zodat de zwijnen de gewassen kunnen bereiken. Foto Har Pluimakers.

Bruinderink et al (1987). Sindsdien is het er niet beter op geworden. Integendeel het heeft er zelfs alle schijn van dat de leden van de wildbeheereenheid zich van allerlei trucs bedienen om de schade in de landbouwgebieden te vergroten. Zo zijn plaatsen bekend waar uit het raster, bestaande uit drie draden, op exact dezelfde plaats stukken van 40 centimeter zijn geknipt en vervangen door roestige stukken draad (zie foto). Roest geleidt nagenoeg niet waardoor de spanning te laag wordt en de zwijnen de gewassen kunnen bereiken.

Het raster rond de landbouwenclave in het midden van het gebied is onlangs zelfs op verzoek van de eigenaar, de DSM, weggehaald. Dat er hier nu landbouwschade optreedt, is niet verbazingwekkend. Merkwaardig is dat er midden tussen de landbouwpercelen met schadegevoelige gewassen zelfs een voerakker bleek te liggen met daarbij een hoogzit. Na publikaties hierover in plaatselijke pers is de voerakker nog dezelfde dag omgeploegd. Twee dagen later lagen er maiskolven uitgestrooid om de zwijnen te lokken (zie fotoserie). Het lijkt er dus op dat de grofwildjagers moedwillig zwijnenschade uitlokken

om vervolgens met een afschotvergunning buiten het seizoen op deze dieren te kunnen jagen.

Onderzoeksresultaten genegeerd

In 1987 constateerde onderzoekers van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) dat het zwijnenbeheer in het Meijweggebied op tal van punten bijstelling verdiende (Groot Bruinderink et al 1987). Zij stelden vast dat de leeftijds- en de geslachtsverhouding niet klopte. De populatie zwijnen was in verhouding veel te jong omdat er te veel oude dieren werden geschoten. Er waren teveel voerplaatsen en de dieren hadden onvoldoende rustgebieden hadden. Ze adviseerden goede afspraken te maken over de instandhouding van het raster, het aantal voerplaatsen terug te brengen van 21 naar drie, en niet het jaar rond maar alleen in kritieke periode (februari-april) bij te voeren. Ook zou het afschot in overeenstemming gebracht moeten worden met de draagkracht van het terrein en ervoor gezorgd moeten worden dat de opbouw van de populatie een meer natuurlijk karakter krijgt. Met name het permanente bijvoeren op het Nederlandse deel had tot gevolg dat de dieren geen gebruik maakten van het hele gebied en ook de zwijnen uit Duitse deel naar het Nederlandse lokte. In Duitsland is bijvoeren,

behalve onder barre weersomstandigheden, verboden.

Tot op heden is dit beheeradvies niet opgevolgd. Er wordt nu zelfs op 23 plaatsen intensief gevoerd. De zwijnen uit het Duitse natuurgebied weten dit "tafeltje dek je" dan ook feilloos te vinden, wat een grensoverschrijdend zwijnenbeheer nu niet direct bevordert. Nog altijd is de leeftijdsopbouw van de geschoten dieren niet conform het RIN-advies. Zo adviseerde het RIN dat 75 tot 80% van de geschoten dieren diende te bestaan uit biggen. In 1990 bedroeg het percentage geschoten biggen slechts 35% (bron: NMF-Roermond). Nog steeds worden de zwijnen hoofdzakelijk 's nachts op de voerplaatsen geschoten, terwijl geadviseerd was daar in het geheel niet meer te schieten. Het zwijnenbeheer door de wildbeheereenheid Roerstreek is dus weinig 'natuurlijker' geworden.

Internationale samenwerking

Omdat het schadeaspect een belangrijke drijfveer is voor het verkrijgen van afschotvergunningen, is een goede controle op de werking en de plaatsing van de rasters is van groot belang. Ook ligt het aantal afgegeven afschotvergunningen reeds jaren boven het werkelijk gerealiseerde afschot. Mede gezien de grote inspanning van jagerszijde kan dit erop duiden dat er gewoonweg niet zoveel zwijnen in dit grensoverschrijdende gebied aanwezig zijn.

In het nationaal park de Meinweg is het wilde zwijn een belangrijke schakel in het ecosysteem. Bij het beheer van het wilde zwijn moet niet het jachtgenot, maar de natuurontwikkeling centraal staan. Een goed beheer is alleen mogelijk wanneer Nederlandse en Duitse instanties samenwerken. Tot op heden is er tussen Nederlandse en Duitse instanties geen noemenswaardig overleg inzake het jachtbeleid aan weerskanten van de grens. Afschot van zwijnen zal nodig blijven, gezien het behoud van de huidige natuurwaarden in relatie tot hun grote voortplantingssnelheid (jaarlijkse toename soms meer dan 100%), maar de wijze van beheren kan veel beter.

Literatuur

Anonymus, 1991. Jaarverslag 1990. Wildschadecommissie voor de provincie Limburg, Roermond.

Veel voorkomende situatie in de Meinweg: hoogzit met voerplaats.
Foto Har Pluijmakers.

- Groot Bruinderink, G., D. Kloeg, & J. Wolkers, 1987. Het beheer van de wilde zwijnen in het Meinweggebied (Limburg). Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- Pelzers, E. 1990. Beknopte historie van het wilde zwijn in Nederland. *Zoogdier* 1:25-29.
- Weijland, W.A., 1983 Wild zwijn *Sus scrofa*. In: Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Dieren. Pudoc Wageningen.

H.A. Pluijmakers, Oude Rijsweg Zuid 7A, 6114 RC Susteren.

Edelherten in het park de Hoge Veluwe

Elio Pelzers

Gesloten wildbanen zijn er in Nederland vooral op de Veluwe. De meeste van deze wildbanen ontstonden tegen het einde van de negentiende eeuw en aan het begin van de twintigste eeuw. De overheid en particulieren kochten in die tijd op grote schaal grond, die was vrijgekomen door het wegvallen van de markenstructuur (gronden in onverdeelde eigendom) op de Veluwe. De Wm.H. Müller en Co's Algemeene Exploitatie Maatschappij (lees: dr. A.G. Kröller) kocht vanaf 1909 ongeveer 6800 ha grond op de Veluwe, waarvan een groot deel bestemd was voor de jacht. Dit werd de basis voor het landgoed De Hoge Veluwe.

Voorals het edelhert, als één van de markantste diersoorten in het Nationale Park, heeft altijd grote aandacht gekregen. Het onlangs geïnventariseerde archief van Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe in Hoenderloo vormde, vanwege de aanwezigheid van veel geschikt archiefmateriaal, een

goede basis om het beheer van de edelherten historisch te belichten.

Ontginning en bebossing

A.G. Kröller wilde het landgoed Hoenderloo bestemmen voor een omheind wildpark, zo bleek uit een onderzoek van de Nederlandse Heidemaatschappij, gedaan in 1910. Het landgoed bestond bij de aankoop vooral uit woeste gronden (heide, kaalslagen, zandverstuivings-

Het edelhert heeft altijd tot de verbeelding gesproken.
Foto W.A. Gunn, Archief de Hoge Veluwe

Wild zien is een belangrijk recreatiemotief voor de Hoge Veluwe. De 100.000e bezoeker werd in 1947 met een edelhertstang verwelkomd.

Foto archief de Hoge Veluwe

geschoten.

De basis van het hertenbeheer op het landgoed vormde het zogenaamde 'Hegen mit der Büchse', waarbij het schieten van slechte exemplaren, geregelde bloedverversing en bijvoeding de centrale begrippen zijn. Jachtopziener W. Nab, in dienst bij de Kröllers en later bij de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, schatte het aantal edelherten in de gesloten wildbaan in de jaren dertig op meer dan 350 stuks. Dit cijfer zal waarschijnlijk betrekking hebben gehad op het begin van de jaren dertig, want in oktober 1935 bedroeg de roodwildstand ongeveer 220 stuks. In de daaropvolgende jaren lag de schatting lager. Mogelijk huisden er in de jaren twintig zelfs ongeveer 600 edelherten op het landgoed.

Het beheer ging niet altijd van een leien dakje. Wildproblemen, inherent aan het beheer van omheinde wildbanen met een gemiddeld meer dan natuurlijke stand per hectare, deden zich onder meer voor in november 1911, toen 14 stuks grofwild stierven door lupinose.

Wild zien belangrijk

De Wm.H. Müller en Co's Algemeene Exploitatiemaatschappij verkocht in 1935 het landgoed aan de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. De grofwildjacht werd hetzelfde jaar door deze Stichting aan de Kröller-Müller Stichting verpacht voor een periode van tien jaar. De huurster verplichtte zich om de stand op het aanvangsniveau te handhaven. Plannen om het aantal edelherten te reduceren liet het parkbestuur in 1935 snel varen. 'Wild zien' scoorde toen hoog bij de bezoekers van het Nationale Park.

Het recreatiemotief speelde ook na de oorlog nog een voorname rol. In 1967 noemde 55% van een groep geëquipeerde Parkbezoekers dit motief voor hun aanwezigheid op de Hoge Veluwe. In 1985 gaf ruim 70% van het publiek 'wild zien' aan als beweegreden voor een bezoek aan het Park, maar in werkelijkheid deed 47% van alle bezoekers een poging om wild te zien. Vooral bij verblijfsrecreanten, die hun vakantieoord in de omgeving van het Park hebben, scoorde 'wild zien' hoog.

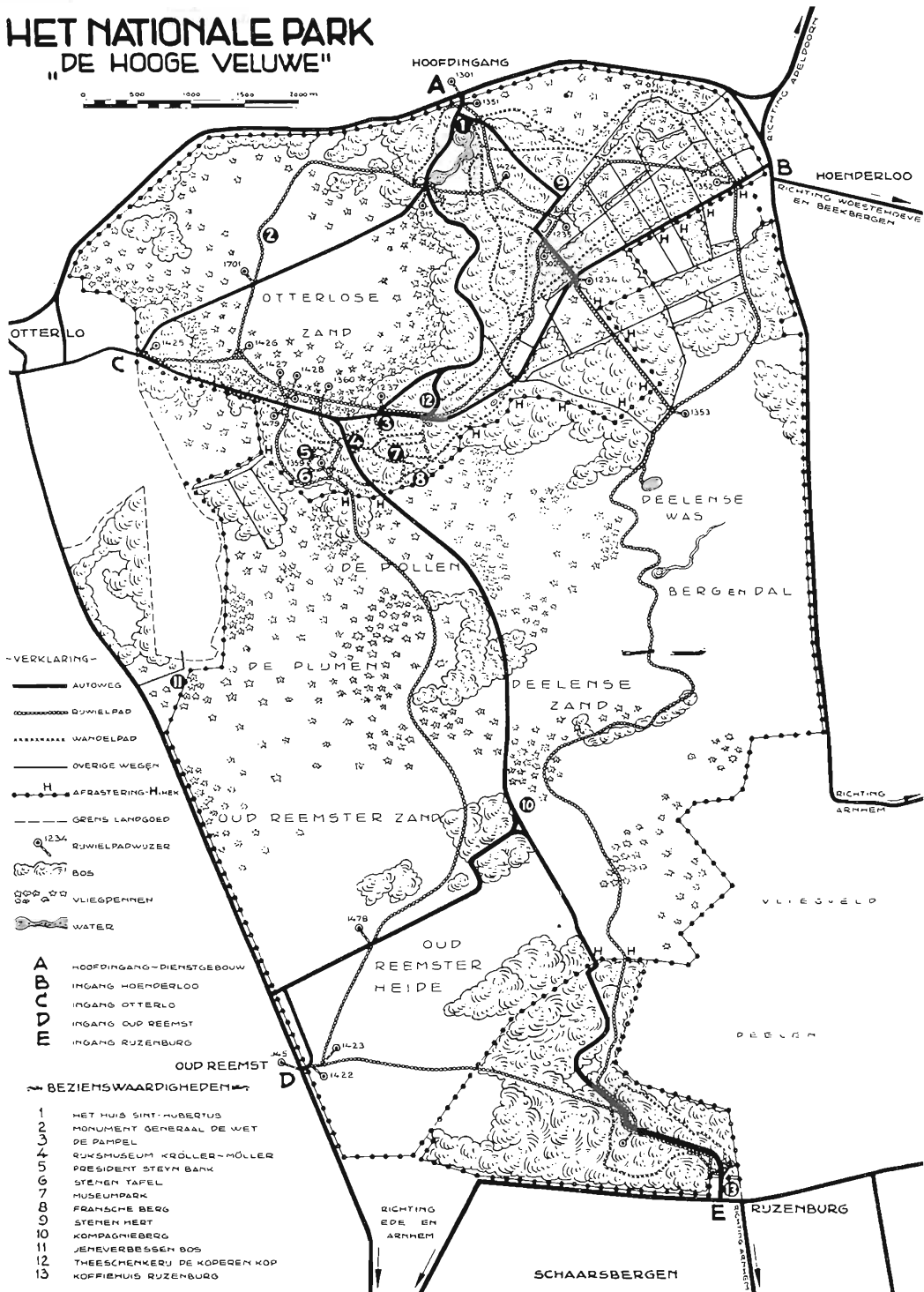
gen) en slechts uit weinig loofhout. Het terrein was niet erg geschikt voor grofwild als herten en reeën. De Nederlandse Heidemaatschappij adviseerde om het landgoed flink te bebossen en de bestaande bossen te verbeteren. Verder raadde de Heidemij het omzetten van woeste grond in wildakkers aan. De woeste grond diende eerst te worden geploegd en bemest met slakkenmeel, kainiet en eventueel kalk en chilisalpeeter. Wisselbouw was essentieel voor de wildakkers: gras en klaver afgewisseld met haver of rogge en hakvruchten. De wildakkers en drinkplaatsen zouden met brede loofhoutsingels moeten worden omgeven. De rapporteurs dachten dat de wildstand zich evenredig met het in cultuur brengen van de woeste grond zou uitbreiden.

Bijvoeding vormde een belangrijk onderdeel van het wildbeheer. In de winter werden grote hoeveelheden eikels, kastanjes en beukennoten aangevoerd. Zo kocht de beheerder in december 1919 bijna 44.000 kg eikels en kastanjes.

Opbouw hertenstand

Kröller heeft herten, reeën, moeflons, zwijnen en kangoeroes uit binnen- en buitenland laten uitzetten. De geïmporteerde edelherten waren afkomstig uit de Karpaten, Tsjecho-Slowakije, Schotland, Rominten (Oost-Pruisen), de Harz en Het Loo. De inheemse herten werden zoveel mogelijk uit de omheinde wildbaan van het landgoed Hoenderloo geweerd. Ze werden vrijwel allemaal

HET NATIONALE PARK "DE HOOGVELOUW"

Kaart van het park uit circa 1950. Het vliegveld Deelen is door de Duitsers in het park aangelegd. Het park verloor hierdoor eenderde van zijn oppervlakte. Nu de koude oorlog voorbij is kan dit terrein wellicht weer park worden.

De beheersvisie van vóór 1935 werd ook na de oprichting van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe gehandhaafd: 'Hegen mit der Büchse'. Drijfjachten op herten kwamen in die tijd niet voor op de Hoge Veluwe.

De Duitse tijd

De inkomsten van de Stichting liepen na augustus 1939 sterk terug door de mobilisatie. Het bestuur besloot tot scherpe bezuinigingen. Zo wilde men onder meer de roodwildstand met 40% terug brengen. In januari 1940 bevonden zich ca. 175 edelherten in het Nationale Park. De conditie van de dieren was vlak voor de oorlog goed. De steeds zwaarder wordende geweien, -door velen gezien als een indicator voor de kwaliteit van een hertenpopulatie-, stemde de beheerder tot tevredenheid. Men vermoedde dat de goede conditie van het roodwildbestand werd veroorzaakt door bijvoeding met sesamkoeken en hooi, afkomstig uit de Wieringermeer.

Jhr. W.H. de Beaufort (1881-1976) speelde vóór, tijdens en na de oorlog een belangrijke rol in het grofwildbeheer in het Nationale Park. In zijn visie gingen bosbouw, natuurbescherming en jacht harmonisch samen. Dit wordt weerspiegeld in zijn activiteiten voor vele verenigingen en organisaties, zoals de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, de Stichting Het Utrechts Landschap, de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging, de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren etc. Tijdens de oorlog adviseerde hij de parkleiding bij hun onderhandelingen met de Duitsers over het grofwildbeheer.

De Duitsers vorderden de jacht op de Hoge Veluwe. Aanvankelijk stelden zij zich, de omstandigheden in ogenschouw genomen, welwillend op, maar vanaf 1944 ging het grondig mis. Duitse soldaten joegen met het in zicht komen van hun nederlaag steeds ongedisciplineerder. Tijdens de laatste oorlogsmaanden werden de rasters zwaar beschadigd en kon het wild naar buiten ontsnappen. Het bijvoeden en het onderhoud van de wildakkers was gedurende het verloop van de bezetting steeds minder geworden. Het aantal edelherten werd in mei 1945 op 28 exemplaren geschat. De rentmeester noemde vlak na de bevrijding de gezondheidstoestand van het roodwild goed. Door het geringe aantal dieren was er blijkbaar voldoende voedsel aanwezig. Een grote

Lange tijd hanteerde men als maatstaf voor het edelhertenbeheer de kwaliteit van de geweien. Jachttopzieners tonen enkele topstukken (seizoen '57/58).

Foto collectie J. Venema

klap was het verlies van ongeveer 1/3 deel van het grondgebied van het Nationale Park, in 1940 gevorderd door de bezetter voor de aanleg van het militaire vliegveld Deelen. Het wild zag hierdoor het leefgebied danig verminderen.

Na de oorlog was de parkleiding zeer terughoudend met het schieten van edelherten. De roodwildstand was in het voorjaar van 1950 aangegroeid tot ongeveer 75 stuks. Maatregelen ter verbetering van de wildstand, zoals bijvoeden en het dichten van de rasters, hadden een positief resultaat op de groei en ontwikkeling van de populatie. Naoorlogse pogingen om edelherten vanuit Duitsland en het kroondomein Het Loo in te voeren leden schipbreuk.

Het Sint Hubert Gilde

Het bestuur van de Stichting wilde een ander wildbeheer dan vóór de oorlog. De nadruk diende in hun ogen te liggen op de bescherming van de fauna en het bevorderen van het natuurlijk evenwicht. Dit betekende onder meer een lagere wildstand. Jhr. W.H. de Beaufort nam in 1950 het initiatief tot de oprichting van het St. Hubert Gilde. Het Gilde bestond uit jagers, die jaarlijks een dotatie aan de Stichting deden voor het wildbeheer. De Gildeleden hadden het recht om grofwild in het Nationale Park te schieten. De omvang en aard van het afschot werd bepaald door directie en bestuur. Het door het bestuur voor afschot vrijgegeven wild werd door de jagermeester van het Gilde verloot onder de leden.

De Gildeleden werden bij de bers- en aanzitjacht op roodwild begeleid door een jachttopziener. De aanwijzingen van de jachttopzieners waren in het veld bindend. De drijfjachten werden door de

Het beheer van het edelhert veranderde in de jaren tachtig en wordt meer en meer op ecologische gronden gestoeld.

Foto P.G.A. Timmerbeil

jagermeester na overleg met de directie georganiseerd.

Het financiële aspect van deze wijze van beheer, niet onbelangrijk vanwege de inkomsten, was regelmatig aan kritiek onderhevig. Ir. J.H. van Tuil, de toenmalige directeur, verzette zich in 1962 tegen een geopperd systeem van de meestbiedende, omdat hij negatieve gevolgen voor de jacht en het wild verwachtte.

Gestage toename hertenstand

Het jaarlijks aantal geschoten edelherten nam na 1950 gestaag toe. Tussen 1950 en 1967 werden jaarlijks gemiddeld bijna 50 herten geschoten. De voorjaarsstand in 1955 bedroeg volgens schattingen zo'n 102 exemplaren. In 1965 was dit opgelopen tot ongeveer 253 exemplaren; een naar de mening van de beheerder te hoge stand. In de daaropvolgende jaren werd de stand door verhoogd afschot sterk teruggebracht. De beheerder was zich ervan bewust dat de tellingen meestal een onderwaardering van de werkelijke stand opleverden. A. Langenbach, het toenmalige hoofd terreinbeheer, berekende in 1968 een voorjaarsstand van 173 edelherten. Langenbach constateerde in de tweede helft van de jaren vijftig en de jaren zestig een

goede geslachtsverhouding in het Nationale Park. Hij schreef dit toe aan de jacht.

Geweien maatgevend

De parkbeheerder was tussen 1950 en 1968 doorgaans tevreden over de kwaliteit van de hertenpopulatie. Als belangrijkste maatstaf hanteerde men de beoordeling van de geweien, vooral het aantal enden. Langenbach gebruikte in zijn analyses ook afschotcijfers van abnormale en slecht ontwikkelde dieren (kurketrekkers, platkoppen, knopspiters en gaffels) alsmede poeliersgewichten voor een kwaliteitsbeoordeling van de hertenbevolking. Zijn conclusie was genuanceerder. Vóór 1958 omschreef hij de kwaliteit als redelijk, na 1958 als slechter. Mogelijk zorgde het terugbrengen van de te hoge hertendichtheid na het midden van de jaren zestig voor onder meer een gunstig effect op de conditie van de dieren.

C.H.J. Maliepaard, de toenmalige directeur van het Fauanabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij, stelde in 1966 dat het biotoop van de Hoge Veluwe arm was. Het aanleggen van wildakkers en bijvoederen van het grofwild werd door hem als een grote noodzaak ervaren. Dit gold ook voor het Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur (ITBON), in 1970 overgegaan in het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN). Deze instelling

was sedert de tweede helft van de jaren zestig nauw betrokken bij het wildbeheer op de Hoge Veluwe. Jaarlijks stelden de hieraan verbonden wildbiologen een rapport samen, dat diende als discussiestuk voor het vast te stellen afschotplan. Hun adviezen waren gebaseerd op het idee van de instandhouding of verkrijging van een biologisch verantwoorde opbouw van het wildbestand binnen het raster.

Een belangrijk hulpmiddel voor het beheer was de aanleg van een fotoarchief van de mannelijke dieren. Hierdoor werd de gewoontewikkeling nagegaan, werden dubbeltellingen vermeden en werd de kans op foutief afschot vermindert. Het RIN pleitte aan het begin van de jaren zeventig voor een flexibel beheer ten aanzien van vaste voorzieningen in het Nationale Park. Door het soepel hanteren van rustgebieden, wandelroutes, voerplaatsen en bijvoerschema kon de beheerder inspelen op het gedrag van het wild en de dagelijkse werkzaamheden in het veld. De adviezen van W.A. Weyland, wildbioloog van het RIN, gingen in de jaren zeventig uit van een minimum-voorjaarsstand van 150 herten. In 1978 werd dit advies verhoogd tot 160 herten.

Roedel edelherten zwervend op de Hoge Veluwe.

Foto P.G.A. Timmerbeil

De jaren tachtig

Begin jaren tachtig werd een aantal veranderingen doorgevoerd. In de bestaande rustgebieden bij het vliegveld Deelen en het Bosje van Staf werd de hoeveelheid dekkingsbos uitgebreid. In de buurt van de Vogelvijvers kwam er een rustgebied bij. De parkleiding verbeterde de wildobservatieplekken voor het publiek en breidde het aantal uit. Het bijvoederen van het grofwild bleef in deze periode een belangrijke pijler binnen het faunanabeheer. Toen door de enorme schade aan de heide in 1979, veroorzaakt door het heidehaantje, het aanbod van ruwvoedsel voor de herten gevaar liep, voederde men langdurig bij. Het bijvoederen werd ook als een instrument voor het sturen van het wildzoekende publiek gebruikt.

De tweede helft van de jaren tachtig brachten een verandering in denken met zich mee. In 1985 werd het Otterlose Zand aan de Wildbaan toegevoegd,

waardoor het leefterrein voor het grote wild met ca. 700 ha toenam tot 3700 ha. Het Stichtingsbestuur besloot tot een bijstelling van de tot dan toe gevolgde koers. De jachtmethodiek veranderde: minder bersjacht en meer aanzitjacht met een verkorting van jachtperiode. De aantallen edelherten namen toe (voorjaar 1987: 187; voorjaar 1988: 225; voorjaar 1989: 190; voorjaar 1990: 218). Het bijvoederen ging flink omlaag. Er wordt momenteel alleen nog in de winter en het vroege voorjaar bijgevoerd met hooi en pulpmix. Het aantal voorzieningen, zoals wildweiden, likzoutstenen en drinkplaatsen, voor de edelherten nam toe, vooral met het oog op de zichtbaarheid voor het publiek. Een andere overweging was het feit, dat de beheerder de herten uit de dekking naar de vlakke wilde lokken door ze meer gebruik te laten maken van het daar aanwezige natuurlijke voedsel. Het inzicht was gegroeid, dat er meer natuurlijk voedsel voor handen was, waarschijnlijk door de toename van de biomassa van het gras als gevolg van meer stikstofdepositie vanuit de lucht. Door het verstrekken van voer in de bossen van de rustgebieden verviel de noodzaak voor de dieren om op de vlakten te laveien. De rustgebieden werden verplaatst, waardoor meer open terreinen in de rustgebieden kwamen te liggen. De effecten van de wijzigingen worden nauwlettend door het eigen jachtpersoneel en wetenschappers van de Landbouwuniversiteit in Wageningen en het RIN in de gaten gehouden.

Wetenschappelijker

Het roodwildbeheer op het landgoed de Hoge Veluwe is in de loop van deze eeuw redelijk constant gebleven, ondanks de wisselende accenten. Steeds was er sprake van bijvoederen, selectief afschot door aanzit- of bersjachten en vroeger in mindere mate door drijfjachten, afschot door derden, (na 1935) rekening houden met publieksbelangen en het gesloten houden van de wildbaan. Tot in de jaren zestig speelde praktijkervaring een doorslaggevende rol bij de bepaling van het roodwildbeheer. De inschakeling van externe expertise, zoals het ITBON (later het RIN) en de Wageningse Landbouwuniversiteit sinds het midden van de jaren zestig gaf het wildbeheer een meer wetenschappelijke benadering.

Gezocht

**wegens
moord op
vossen**

Elk jaar sterven twee miljoen nertsen en vossen voor bont. Nederland is de grootste bontfokker van West-Europa! Bont voor Dieren vecht tegen nutteloos pelsdierenleed.

Steun ons in de strijd. Maak uw bijdrage over op giro 3799. Voor een lentje bent u al donateur!

Bont voor Dieren, Postbus 589, 8901 BJ Leeuwarden.
Meer info: tel. 058-151628.

GIRO 3799 - BONT

Bronnen

- Archief Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, inv. nrs. 144-154, 258, 335.
- Brouwer, G.A., 1949. Enige historische bijzonderheden over het edelhert in Nederland en een beschouwing over de Veluwe edelherten als natuurbeschermingsobject. In: In het Voetspoor van Thijssse.
- Langenbach, A., 1968. Grofwildbeheer- en jacht op 'De Hoge Veluwe' in de periode 1948-1966, met bijlage. Jaaroverzichten 1948-1966. Intern rapport.
- Pelzers, E., 1990. Grofwildbeheer in het Nationale Park De Hoge Veluwe. Spiegel Historiae, 25: 261-264.
- Stefels, C.J., 1989. Veranderingen in het grofwildbeheer op de Hoge Veluwe. Het Edelhert, 23 (4): 32-34.

E. Pelzers, archiefonderzoeker en bioloog, Lankforst 4668, 6538 KA Nijmegen.

Laatste winterverblijf mopsvleermuis in Nederland?

Jan Piet Bekker

Wie in Zeeuws-Vlaanderen van Oostburg richting Knokke (België) gaat, komt halverwege aan de rechterkant langs het vestingstadje Sluis. Buiten de wallen ligt de grote ruïne van het voormalig jongenspensionaat Sint Joseph. Slechts weinigen wisten dat deze ruïne de winterverblijfplaats vormde voor de mopsvleermuis. Dit jaar is een start gemaakt met de sloop van deze ruïne om op deze in het oog lopende plek plaats te maken voor nieuwbouw. Nederland verliest hiermee de laatst bekende winterverblijfplaats voor mopsvleermuizen.

Eerste ontdekking

In de winter van 1981/82 vonden Gerhard Glas en Gerard Slob twee mopsvleermuizen *Barbastella barbastellus* in,

Mopsvleermuis.

Foto Dick Klees

Restant van de ruïne van het voormalig jongenspensionaat Sint Joseph te Sluis. *Foto Jan Piet Bekker.*

zoals het beschreven werd, "de kelders van een ruïne even buiten Sluis in Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen (atlasblok 53-18)" (Glas, 1982). Dat waren toen de eerste winterslapende mopsvleermuizen buiten de mergelgroeven van Zuid-Limburg. Na de winter van 1982/83 bleek de ruïne van het jongenspensionaat de enige winterverblijfplaats te zijn van deze vleermuissoort. Nadien is dit object elke winter bezocht, waarbij steeds de mopsvleermuis vastgesteld kon worden. De tweede vleermuistelling werd verricht door Gerhard Glas samen met Bert Hanekamp. Rudi van Torre verrichtte de vleermuistellingen tot de winter 1986/87 (Lina, 1987). Sinds begin 1986 is de telling door mij uitgevoerd, in samenwerking met Kees Mostert en Dick Klees. Of de ruïne veel (vleermuis)toeristische belangstelling heeft getrokken, is mij niet bekend, maar het lijkt me onwaarschijnlijk. De eigenaar van het object voerde daarvoor een te constant ontmoedigingsbeleid zoals enkele van de hierboven genoemde onderzoekers hebben ervaren. Dit ontmoedigingsbeleid was niet gestoeld op beschermingsmotieven, maar had naar mijn indruk meer te maken met het territoriaal bewaken van het eigendom.

Het pensionaat St. Joseph

Het jongenspensionaat St. Joseph werd in 1906 gesticht door de Congrégation

des Ecoles Crétiennes. Vanuit het Noordfranse Saint Omer onderwezen Franse broeders tot 1940 aan dit pensionaat, dat plaats bood aan zo'n 500 Franse jongens. Het gebouwencomplex had de vorm van een carré waarbij het voorfront ontbrak; aan het centrale deel was aan de achterzijde een verlenging gebouwd. De hele westelijke vleugel is in gebruik van een graanhandelaar terwijl in de punt van de oostvleugel een meubelfabriek is ondergebracht. De winterverblijfplaats voor de vleermuizen bevond zich in de kelders van de oostelijke vleugel. Het gedeelte met de bakkerij en enkele bijvertrekken leek redelijk goed geïsoleerd. De wanden waren voor een groot gedeelte afgestuct en het plafond bestond uit boogvormige gemetselde constructies. Hier en daar was een steunmuurtje gemetseld met veel open voegruimten. De raampjes, die op een hoogte van anderhalve meter net boven het maaiveld uitkwamen, waren alle met inmiddels verrotte luiken aan de binnenkant afgesloten. Boven de deur- en raamlijsten waren overal grote kieren en spleten. Daar waar de lijsten inmiddels geheel waren weggerot, waren er ook scheuren die in verbinding stonden met de spouwruimte. In de twee lange gangen was het plafond afgewerkt met gemetselde klinkers. Door jarenlange lekkage was het voegwerk op de meeste plaatsen verdwenen en op enkele plekken waren zelfs hele brokken metsel-

werk uit het plafond gevallen. De gangen en de overige ruimten stonden door diverse grote en kleinere openingen in verbinding met de buitenwereld. De genoemde spleten, scheuren en kieren vormden voor veel vleermuizen een geschikte overwinteringsplaats.

De vleermuizen

Sinds 1986 is aantekening gemaakt van de hangposities en de hanghoogten van de mopsvleermuizen. Uit bijgaande figuur wordt duidelijk dat hangpositie 5 (spleet) verreweg favoriet was; hangpositie 4 (hoek) kwam twee keer voor terwijl één keer een mopsvleermuis vrij aan de wand hing (hangpositie 3).

De hanghoogten van de mopsvleermuizen staan eveneens in deze figuur vermeld. Drie maal zat een mopsvleermuis op of lager dan een hoogte van 150 cm, vier maal ter hoogte van de bovendorpels van ramen of deuren en zes maal in of tegen het plafond (240 cm).

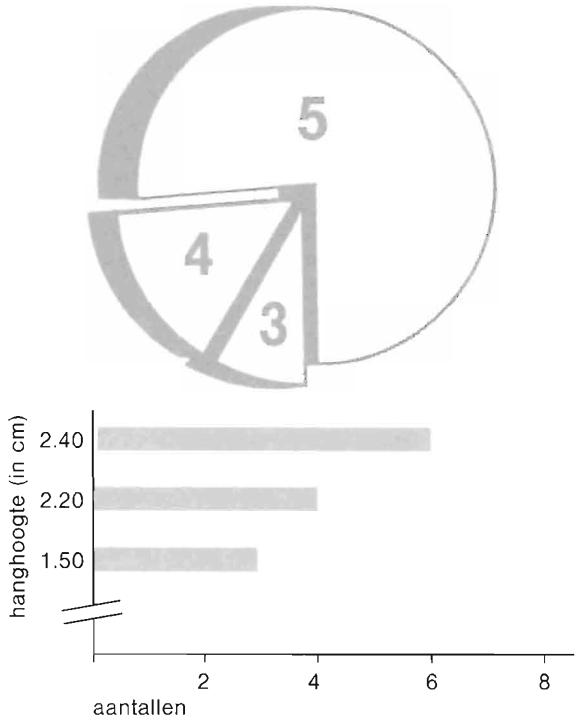
Nadat Schober en Grimmberger (1987) de aandacht vestigden op het al of niet ontbreken van het huidflapje aan de buitenostrand bij mopsvleermuizen, is daar bij de mopsvleermuizen uit Sluis, voor zover dat zonder verstoring mogelijk was, in het bijzonder op gelet; in geen van de gevallen werd het huidflapje vastgesteld.

In dit winterverblijf werden van de andere voorkomende vleermuizen de watervleermuis *Myotis daubentonii* en grootoorvleermuis *Plecotus auritus* frequent waargenomen. Van de baardvleermuis kon in een enkel geval de ondersoort Brandt's vleermuis *Myotis brandtii* worden vastgesteld op basis van kenmerken, beschreven door Schober en Grimmberger (1987); van de overige baardvleermuizen kon niet met zekerheid worden uitgemaakt of het ging om de baardvleermuis *Myotis mystacinus* dan wel Brandt's vleermuis.

Het naderende einde

Bij de voorbereidingen van de wintertelling 1990/91 hoorde ik van de meubelfabrikant, de oorspronkelijke eigenaar, dat hij de ruïne had verkocht aan de graanhandelaar. Die zou de ruïne slopen en de grond bouwrijp maken. Ik kreeg toestemming om te inventariseren. Na de inventarisatie, waarbij onder andere drie mopsvleermuizen werden gevonden, is direct een poging ondernomen om de sloop te stoppen en anders te leiden. Een van de mopsvleermuizen verbleef

Frequentie van de hangposities van mopsvleermuizen in winterverblijfplaats te Sluis in de periode 1985/86 tot 1990/91.

Hanghoogten van mopsvleermuizen in winterverblijfplaats te Sluis in de periode 1985/86 tot 1990/91.

Blik in de kelders van de ruïne. Foto Jan Piet Bekker

namelijk in een ruimte die weldra onder het slopersgeweld zou bezwijken. Dit verzoek om uitstel voor dat winterseizoen werd ingewilligd, mogelijk noodgedwongen door de invallende vorstperiode. Diezelfde avond informeerde ik Peter Lina van Natuur, Milieu en Fauna-beheer (NMF), die accoord ging met het gevolgde beleid. In een later stadium nam Henk Zandstra, provinciaal medewerker van NMF het contact met de nieuwe eigenaar over. Bij het onderzoek wat hij toen instelde, waarbij hij ook probeerde de sloop geheel te voorkomen, trof hij geen (mops)vleermuizen meer aan in de kelders van deze ruïne. Wel vond hij in de kelders vuurresten en rook...

Hoop voor de toekomst

De vraag doet zich voor hoe de toekomst er uit ziet voor de mopsvleermuizen in het westen van Zeeuws-Vlaanderen. Zijn deze dieren verdwenen met het verlies van dit laatste winterverblijf, en zijn de mopsvleermuizen daarmee voorgoed verloren voor de Nederlandse fauna? De komende jaren zal pas een definitief antwoord gegeven kunnen worden. Toch is er wel een aantal kanttekeningen bij te maken.

In de zomer van 1988 is door Peter Twisk een inventarisatie verricht van de vleermuizen in het westen van Zeeuws-Vlaanderen (Twisk, 1989). Hoewel hij meerdere keren met de batdetector bij de ruïne van het jongenspensionaat heeft geluisterd, kon hij in de omgeving van de ruïne noch elders in West-Zeeuws-Vlaanderen mopsvleermuizen signaleren. Daarmee blijft het onduidelijk of en in hoeverre de in Sluis gevonden mopsvleermuizen deel uitmaken van een grotere (deel)populatie. De dichtstbijzijnde bekende andere populaties bevinden zich in Zuidoost België en Duitsland.

Gedurende tien jaar zijn er mopsvleermuizen in Sluis gevonden. In het begin van de jaren tachtig is een aantal keren per winterseizoen geteld. Daarbij werd de tweede keer steeds een geringer aantal vastgesteld. Twee mogelijkheden kunnen dit verklaren: of de mopsvleermuizen hebben een andere, voor vleermuiszoekers moeilijker te ontdekken plek gevonden of de dieren hebben een andere winterverblijfplaats gevonden.

Recente navraag in de omgeving van Sluis heeft geleerd dat er nog een aantal oude kelders bij boerderijen aanwezig is.

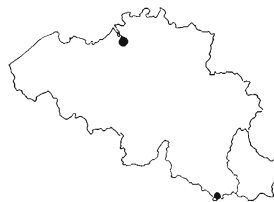
En, last but not least, is er ook nog de Stenen Beer. Dit is een ruïne met een keldercomplex gelegen langs een water, waaraan bovendien een aantal oude bomen staat. Mochten de mopsvleermuizen een winterverblijf zoeken in de Stenen Beer, dan zitten ze daar voorlopig goed. De restauratie van de Stenen Beer is namelijk begin dit jaar afgerond. Of de mopsvleermuizen daar het komende winterseizoen onderdak zullen vinden zal de toekomst leren.

Literatuur

- Glas, G.H., 1982. Wintervondsten van mopsvleermuis en grijze grootoorvleermuis in Nederland buiten Zuid-Limburg. *Lutra* 25:15-16.
- Lina, P.H.C., 1987. Het voorkomen van de mopsvleermuis *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) in Nederland. *Lutra* 30:19-31.
- Schober, W. & E. Grimmberger, 1987. Die Fledermäuse Europas: kennen - bestimmen - schützen. Franckh'sche Verlagshandlung, Stuttgart.
- Twisk, P., 1989. Vleermuizen in het ruilverkavelingsgebied Aardenburg. Rapport Consulentenschap Natuur, Milieu en Fauna-beheer in Zeeland.

Jan Piet Bekker, Zwanenlaan 10,
4351 RX Veere .

Situatie in België

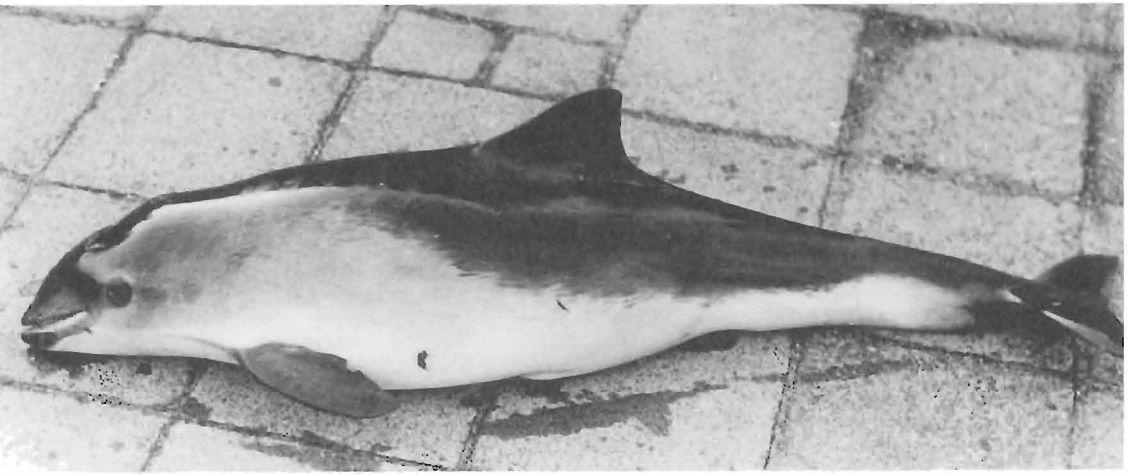
De mopsvleermuis, in België meestal dwarsoorvleermuis genoemd, is in het telseizoen 1990/1991 in Vlaanderen van slechts één lokatie bekend. Het betreft een fort nabij Antwerpen. Oudere waarnemingen (1980-1989) komen uit Oude-naarde (Oost Vlaanderen) en Ouderscherm (Brabant). In Wallonië worden in de streek rond Virton (Belgisch Luxemburg) jaarlijks enkele exemplaren aangetroffen. De algemene indruk is dat de soort in België achteruitgaat (pers. med. A. Lefevre).

Loos alarm

Bruinvissterfte in Nederland

Chris Smeenk

Op 31 juli 1991 en volgende dagen verschenen er in verschillende kranten berichten over sterfte van bruinvis- sen in het Nederlandse Waddengebied. Gezien de vra- gen die deze persberichten hebben losgemaakt, is een korte reactie hier op haar plaats.

'Een bruinvis hoort in zee te zwemmen ...'. Aange- spoelde bruinvis, Terschelling, oktober 1973.

Foto R. van Assen

De statistieken van gestrande walvis- achtigen op de Nederlandse kust wor- den bijgehouden door het Rijksmu- seum van Natuurlijke Historie te Lei- den. Elke drie jaar verschijnt er een overzicht met meldingen in het tijdschrift *Lutra*. De strandingsgegevens van de bruinvis *Phocoena phocoena* zijn uitgewerkt door Smeenk (1987) en Smeenk & Addink (1990). Na een aan- vankelijke toename van het aantal opga- ven sinds 1970, het jaar waarin een nieuw meldingssysteem werd opgezet, stabiliseerden de jaartotalen zich rond 1980.

Natuurlijk verschijnsel

De laatste paar jaar vinden wij een ge- ringe toename van het aantal meldingen van gestrande bruinvissen. Of deze ten- dens zich voortzet, moeten we afwach- ten. In elk geval dienen we twee zaken goed te beseffen:

Na het uitbreken van de 'zee- hondenziekte' in 1988 is men in het al- gemeen meer alert geworden op ge- strande zeezoogdieren. Vooral aan de Zeehondencreche te Pieterburen wor- den sindsdien meer meldingen doorge- geven dan voorheen. De meeste daar- van betreffen bruinvissen, afkomstig van de Waddeneilanden. De Waddenei- landen waren tot dan toe altijd enigszins ondervertegenwoordigd in de stran- dingslijsten. Een grotere oplettendheid in een bepaald gebied heeft haast van-

zelf een groter aantal meldingen tot gevolg, zonder dat er sprake hoeft te zijn van grotere aantallen aangespoelde bruinvissen.

De laatste jaren worden er door zeevogelwaarnemers meer bruinvissen in de Nederlandse kustwateren gezien. Deze gegevens moeten nog worden uitgewerkt, maar Camphuysen (1991a, b) vermoedt dat de bruinvis inderdaad in aantal toeneemt.

Als de populatie bruinvissen in onze wateren stijgt, dan heeft dit, bij een gelijkblijvend sterftepercentage, een groter aantal aangespoelde dieren tot gevolg. We gaan er daarbij vanuit, dat de toename van de populatie het gevolg is van migratie van dieren naar onze kustwateren. In dit geval is een hoger aantal strandingen een afspiegeling van deze toename, dus in feite een goed teken.

Niet verontrustend

Op velen maakt een dode bruinvis of dolfijn op het strand een diepe indruk. Zo'n vondst leidt wel eens tot emotionele uitspraken, zoals: "een bruinvis hoort in zee te zwemmen, niet dood op het strand te liggen", zoals ik eens las in een tijdschrift van een grote milieubeschermingsorganisatie. Men vergeet dan dat geboorte en dood nu eenmaal bij elkaar horen en dat een dood dier een even natuurlijk verschijnsel is als een pasgeboren jong.

Geheel anders wordt dit uiteraard, wanneer zich plotselinge epidemieën voordoen, zoals de virusinfectie bij de gewone zeehond *Phoca vitulina* in 1988 en de sterfte onder de gestreepte dolfijnen *Stenella coeruleoalba* in de Middellandse Zee in 1990 en 1991: en de ziekte is nog steeds niet uitgewoed. Zou iets het geval zijn bij onze bruinvissen, dan zal dit zeer spoedig worden opgemerkt, gezien de intensiteit waarmee gestrande dieren worden gemeld, verzameld en onderzocht.

Tot nu toe is er, gelukkig, geen enkele reden om aan te nemen dat het sterftepercentage van de bruinvis in onze kustwateren toeneemt. Dat er in twee bruinvissen een virus is gevonden dat verwantschap vertoont aan het "zeehondenvirus", is op zichzelf niet verontrustend. Deze morbillivirussen komen meer voor in het dierenrijk en gezonde populaties hebben hiertegen over het algemeen voldoende weerstand. Bovendien is men pas naar virussen in bruinvissen gaan zoeken na de zeehondens-

terfte in 1988. Wel moeten wij natuurlijk alert blijven: deze groep virussen veroorzaakt ernstige ziekten, zoals rundpest, hondeziekte en mazelen. De sterfte onder de gestreepte dolfijn, eveneens veroorzaakt door een morbillivirus, bewijst dat plotselinge epidemieën onder walvisachtigen wel degelijk tot de mogelijkheden behoren. Vooral als de weerstand van de dieren afneemt, bijvoorbeeld door verslechtering van voedsel- of milieuomstandigheden, kan zo'n virus opeens hevig toeslaan. Bovendien kunnen er door mutatie plotseling nieuwe, zeer virulente, stammen van virussen ontstaan, waartegen de "gastheer" niet direct bestand is.

Wij blijven dus op alles bedacht, maar de persberichten van juli en augustus zijn in elk geval voorbarig en misleidend.

Literatuur

- Camphuysen, C.J., 1991a. Handleiding voor de determinatie van walvisachtigen *Cetacea* in de Noordzee. *Huid & Haar* 10:2-14.
- Camphuysen, C.J., 1991b. Het herkennen van de bruinvis *Phocoena phocoena* op zee. *Huid & Haar* 10:31-37.
- Smeenk, C., 1987. The harbour porpoise *Phocoena phocoena* (L., 1758) in the Netherlands: stranding records and decline. *Lutra* 30:77-90.
- Smeenk, C. & M.J. Addink, 1990. The harbour porpoise in Dutch waters: evidence from stranding records. International Whaling Commission, Document SC/42/SM27:1-8.

C. Smeenk, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Postbus 9517, 2300 RA Leiden.

Voor onderzoek aan gestrande walvisachtigen is het van belang dat elk dier zo spoedig mogelijk op onderstaande telefoonnummers aan het museum wordt doorgegeven. Ook meldingen van rottende karkassen zijn welkom: vaak is daaraan nog van alles te zien. Het museum probeert steeds zo veel mogelijk exemplaren te bergen en nader te onderzoeken.

C. Smeenk of M.J. Addink, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. Telefoon 071-143844, buiten werktijden 071-175066 (NL).

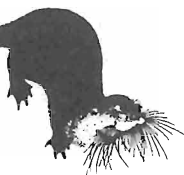
Arie Scheygrond: nestor van de VZZ

Chris Smeenk & Jaap Mulder

De otter in de gevelsteen van het huis van Arie Scheygrond werd het logo van de VZZ. Foto Jaap Mulder.

Arie Scheygrond, nestor van de VZZ. Foto Jaap Mulder

In 1992 bestaat de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming 40 jaar. Ter gelegenheid van die gebeurtenis brachten we een bezoek aan het erelid dr. Arie Scheygrond, de man die het initiatief nam tot de oprichting van de VZZ. Nog steeds woont hij in hetzelfde huis in Gouda waar hij in 1952, het jaar van oprichting, al 18 jaar woonde. Boven de deur bevindt zich een grote gevelsteen, gemaakt door Theresia van der Pant in 1950, met de bekende otter, het symbool van de vereniging en het tijdschrift Lutra. Arie is inmiddels 86 jaar, nog opvallend vief en strijdbaar, en gemakkelijk op zijn praatstoel te krijgen.

Hoe is het allemaal met de VZZ begonnen?
 Als leraar biologie bracht ik jarenlang mijn vrije woensdagmiddagen door in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden, ter voorbereiding van het boek "De Zoogdieren van Nederland", dat ik samen met dr. M.A. IJsseling schreef. Het verscheen uiteindelijk in 1943. Op dat museum is het idee geboren om tot een vereniging voor zoogdierkunde te komen.

Maar oorspronkelijk was U toch botanicus?
 Ja, dat klopt, ik ben gepromoveerd op het plantendek van de Krimpenerwaard, een beschrijving van vier polderboezems onder Gouderak, halfverlande gebieden. In één van die terreinen groeiden wel tien verschillende orchideeën, zonnedauw, struikheide, dopheide, kraaiheide en rode bosbes, een boeiende vegetatie. Later kreeg ik echter last van hooikoorts en moest ik het veldwerk opgeven. In die tijd ontmoette ik in de trein IJsseling, die ik nog van de studie in Utrecht kende. Hij vertelde dat hij werkte aan een thematisch biologieleerboek, wat toen nog helemaal niet bestond. Dat vond ik een goed idee, en prompt vroeg hij me om eraan mee te werken. Die samenwerking heeft bijna vijftig jaar geduurd. Via onze schoolboeken (onder andere "Hoofdzaken der Biologie" en "Kernbiologie", totale oplage ver over de half miljoen) is ongeveer een derde deel van alle middelbare scholieren met de biologie in contact gekomen. Maar ook maakten we samen een groot aantal Nederlandse bewerkingen van buitenlandse natuurboeken.

En hoe kwam U op het idee om dat zoogdierboek te schrijven?
 Thieme vroeg ons ook of we een al bestaande Nederlandse vertaling van een oorspronkelijk Duits zoogdierboekje opnieuw wilden bewerken. Dat leek ons echter niets, en we stelden voor een nieuw boekje te maken van ongeveer dezelfde omvang, gebaseerd op Nederlandse gegevens. Maar al werkend werd het steeds omvangrijker en leuker, zodat het uiteindelijk twee dikke bundels werden. Die werden trouwens heel goed verkocht, vooral aan jagers, omdat natuurlijk ook het jachtwild uitgebreid behandeld werd.

En sindsdien wordt U altijd met zoogdieren geassocieerd. In hoeverre werd er vroeger eigenlijk aan veldwerk gedaan, wat betreft zoogdieren?
 Vrijwel niets, maar dat gold voor de hele universitaire biologie, dat was allemaal

museumwerk. Op veldwerk werd neergekeken, dat was 'goed voor De Levende Natuur'. Voor hun materiaal waren de musea natuurlijk wel aangewezen op het veld. Met het Nederlandse zoogdiermateriaal in de collecties was het in die tijd, vóór het aantreden van pater Husson, de eerste conservator zoogdieren in Leiden in 1950, dan ook droevig gesteld. Dat kun je ook zien aan de zeer onvolledige verspreidingsgegevens in ons zoogdierboek, die vooral op de bestaande collecties berustten. De zoogdierconservator in het Amsterdamse museum, Van der Feen, stimuleerde het verzamelen ook niet, ook hij was geen 'veldman'. Van den Brink (van de zoogdiergids) was eigenlijk de eerste die gericht in Nederland verzamelde.

Tijdens dat werken aan "De zoogdieren van Nederland" is dus het idee ontstaan om tot oprichting van een zoogdiervereniging te komen?

Ja, samen met dr. Junge, hoofd van de afdelingen zoogdieren en vogels van het Rijksmuseum in Leiden, dacht ik over een soortgelijke vereniging als de Club van Nederlandse Vogelkundigen (CNV, een afsplitsing van de Nederlandse Ornithologische Vereniging, NOV), waar we allebei lid van waren. Wat we wilden, was de mensen die in zoogdieren geïnteresseerd waren bij elkaar te brengen, kon niet schelen waar vandaan, jagers, amateurs, biologen. In de beginjaren van de vereniging speelden de jagers een tamelijk belangrijke rol, maar toch niet zo'n grote rol als ik gehoopt had. Begrijp me goed, ik ben zelf geen jager, maar ik heb er niets tegen. Ik dacht, die jagers die zitten veel in het veld, die kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de kennis van onze zoogdieren. Misschien zijn ze in de vereniging nooit zo op de voorgrond getreden omdat er bij een aantal andere leden een aversie bestond tegen de jacht. Jagers vonden bij ons niet wat ze eigenlijk zochten, ze hadden en hebben natuurlijk ook hun eigen vereniging.

In de begintijd hadden de dierenruinen een flinke inbreng in de vereniging, niet in het minst omdat ze voortreffelijke vergaderplaatsen boden. We trokken in de eerste jaren als het ware van dierenruin naar dierenruin, en meestal werden de vergaderingen besloten met een gezamenlijke maaltijd. Vooral Antwerpen stond hoog aangeschreven bij de leden vanwege de gastvrije en royale ontvangst aldaar.

Indertijd was er onder de vogelkundigen een controversie tussen de echte beschermers, verenigd binnen de NOV, en de CNV, geleid door Snouckaert. Die laatsten wilden niet in hun verzamelactiviteiten worden beknot en hadden in hun statuten staan: 'Bestrijding van overdreven vogelbescherming'. Speelde zo'n controversie nu ook bij de zoogdieren?

Nee, dat heeft nooit echt gespeeld binnen de VZZ. Wel was het zo, toen ik in 1951 in de Nieuwe Rotterdamse Courant een lans brak voor de bescherming van de otter en van andere soorten, zoals marters, zeehonden, spitmuizen, egel en slaapmuizen, dat ik wel een negatieve reactie kreeg van een medelid van de CNV. Maar een Natuurbeschermingswet, waar ik toen al voor pleitte, is er pas sinds kort. En nog is het zo, dat veel soorten waarop niet meer gejaagd mag worden, nog altijd onder de jachtwet vallen. Een archaïsche toestand. Dat komt ook door de samenstelling en het functioneren van de Jachtraad, waar ik overigens jarenlang lid van ben geweest.

Toch denk ik dat de VZZ zich altijd te weinig heeft beziggehouden met de bescherming van zoogdieren.

De VZZ had als vereniging een unieke formule binnen Europa, doordat het geen academische club was, zoals bijvoorbeeld de Britse Mammal Society en de Deutsche Gesellschaft für Säugetierkunde.

Inderdaad, we wilden vanaf het begin een club voor iedereen die geïnteresseerd is in zoogdieren, zowel amateurs als beroepsmensen. Gelukkig is dat nog steeds zo, en naar ik hoor zijn er nu meer zogenaamde amateurs actief dan ooit, bijvoorbeeld in de Veldwerkgroep. De breuk met Van den Brink, in het begin van de jaren zestig, vond eigenlijk zijn oorzaak in het feit dat hij van de VZZ een soort elite-club wilde maken van professionals, waarvoor je uitgenodigd moest worden. Hijzelf was echter, als advocaat, in feite ook een amateur.

Wat vindt U eigenlijk van dit nieuwe tijdschrift dat de VZZ uitgeeft?

Daar ben ik nog niet zo verrukt van, al zit er wel langzaam verbetering in. Huid & Haar vind ik beter verzorgd. Ook vind ik het wel prettig dat H&H vol staat met knipsels en uittreksels uit alle mogelijke tijdschriften. Aan de andere kant staan er in Zoogdier weer veel meer interessante en goede artikelen. Men zou eigenlijk moeten samenwerken. Op zichzelf lijkt me dat de markt voor zo'n populair tijdschrift groot

genoeg is, maar natuurlijk niet voor twee zulke tijdschriften naast elkaar. Een onnodige versnippering.

U hebt aan de wieg van Lutra gestaan. Jarenlang bent U de redacteur geweest en hebt U er uw stempel op gedrukt. Wat vindt U van de Lutra van nu?

Daar ben ik heel tevreden over, het is nog steeds goed verzorgd en flink in omvang gegroeid. De oorspronkelijke opzet, namelijk het bieden van een mogelijkheid voor zowel beroepsmensen als amateurs om hun resultaten op een verantwoorde manier te publiceren, is nog steeds van toepassing. Ik ben er de laatste jaren niet meer bij betrokken, maar ik neem aan dat veel artikelen nog steeds grotendeels herschreven moeten worden door de redactie. Dat is altijd zo geweest en dat geeft, behalve veel werk, verder ook niets.

U heeft zich niet alleen met zoogdieren beziggehouden, is het wel?

O nee, ik heb allerlei andere activiteiten ontplooid. Vooral de regionale geschiedenis interesseert me, zo heb ik twee boeken van samen 700 pagina's samengesteld over de Goudse straatnamen en hun achtergrond, ook de historische en de topografische namen, een pokkewerk. Ook ben ik al sinds 1938 betrokken bij de Stichting Fonds Goudse Glazen, die de studie bevordert van de beroemde gebrandschilderde ramen in de St. Janskerk hier in Gouda. Verder ben ik vrijwel vanaf de oprichting van het Wereld Natuur Fonds redacteur van "Panda" geweest. Ook heb ik veertig jaar in het bestuur van het Zuidhollands Landschap gezeten; de eerste aankoop was op mijn initiatief, dat was de eendenkooi in Berkenwoude.

Als we, ter afronding, uw werk van de afgelopen veertig, vijftig jaar een beetje samenvatten, dan bent U begonnen als onderzoeker en hebt U zich daarna, waarschijnlijk mede onder invloed van uw werk als leraar biologie, vooral beziggehouden met de popularisering van de biologie. Dat was uw lust en uw leven. En wat betreft de vereniging, U kunt er trots op zijn dat uw initiatief zo vruchtbaar is gebleken. Nou, dat doet me inderdaad deugd, en ik vond het ook leuk om nog eens over vroeger te praten.

Arie Scheygrond heeft zelf een uitgebreid artikel over de geschiedenis van de VZZ geschreven in 1988, in Lutra 31:153-161. Zijn vriend/schrijver IJsseling publiceerde ook een artikelje, over Arie en de VZZ, in 1984: Lutra 27:3-4.

KORTAF

Zeehonden Deltagebied verdrinken in visnetten

Verdrinking is momenteel een van de belangrijkste doodsoorzaken bij zeehonden. Een op de vijf aangespoelde dode zeehonden is door verdrinking om het leven gekomen, zo blijkt uit de statistieken van de zeehondencreche te Pieterburen. Vooral grofmazige visnetten en fuiken in de kustzone eisen veel slachtoffers. In het Deltagebied werd in augustus 1991 het derde slachtoffer geborgen; een jonge grijze zeehond van ongeveer vijftien kilo.

In het Deltagebied leven momenteel circa 20 zeehonden. De dieren houden zich vooral op langs de zandplaten in de zeegaten en voor de kust (Voordelta). Vijf zeehonden zijn medio 1989 in de Oosterschelde losgelaten, in het kader van een herintroductieprogramma (Zoogdier 1990/2). Deze kleine zeehondenpopula-

tie dreigt nu door de kustvisserij te worden gedecimeerd.

Het derde verdrinkingslachtoffer dit jaar vormde voor de Stichting het Zuidhollands Landschap en enkele andere natuurbeschermingsorganisaties de aanleiding om bij staatssecretaris Gabor aan te dringen op het beëindigen van visserij met vaste netten (fuiken en staand wantnetten) in de ondiepe kustwateren. Het blijkt dat bij de uitgifte van visvergunningen nauwelijks wordt gelet op de natuurbelangen, lang niet alle fuiken zijn voorzien van een zogenaamd 'keerwant' om binnenzwemmende dieren te weren en ook blijkt dat de controlecapaciteit voor naleving van de vergunningsvoorwaarden sterk tekort schiet. Sedert 1988 is het aantal vergunningshouders meer dan vervijfvoudigd. De organisaties

wijzen de staatssecretaris erop dat de geloofwaardigheid van het soortenbeschermingsbeleid in het geding is, wanneer niet snel tot beëindiging van de kustvisserij in ondiep water wordt overgegaan (bron: Stichting het Zuidhollands Landschap).

Op het moment wordt door de rijksoverheid druk gewerkt aan het opstellen van beleidsplannen voor de Noordzee, voor de Voordelta en over de kustvisserij. Hierin kan de overheid de beperking van de kustvisserij met vaste netten regelen. In kwetsbare gebieden, zoals Voordelta, Zeeuwse zeearmen en Waddenzee dient de kustvisserij zo snel mogelijk te worden beëindigd. In ieder geval mogen in deze gebieden geen nieuwe vergunningen meer worden verstrekt.

Piet van der Reest

Geen kansen voor otter in Zwitserland

Uit onderzoek aan otterbiotopen in Zwitserland is komen vast te staan dat de otter hier in de nabije toekomst geen levensmogelijkheden heeft. Het Federale Bureau voor Milieu, Bosbestanden en Landschappen meldt dat er vermoedelijke wel geschikte leefgebieden aanwezig zijn, maar dat de verontreinigingsgraad veel te hoog is. Het gemiddelde gehalte aan PCB's in de vissen is zo hoog dat reproductiemogelijkheden van de otter nihil zijn. Herintroductie heeft daarom geen zin. (Bron: Naturopa Nieuw-

Herintroductie van otters in Zwitserland heeft geen zin.

Foto Johan de Meester

sbrief 91/1, Raad van Europa).

Piet van der Reest

'Come back' tuimelaar?

Voor het tweede achtereenvolgende jaar zijn er weer tuimelaars voor de Nederlandse kust waargenomen. Medewerkers

van de Dienst Getijdewateren in Middelburg hebben bij inventarisaties vanuit het vliegtuig een nog onbekend aantal dieren waargenomen in het zuidelijke deel van de Noordzee. Ook in 1990 werden diverse tuimelaars waargenomen, waaronder de fameuze tuimelaar van de Brouwersdam (Zoogdier 1990/4). De tuimelaar wordt samen met bruinvis, witsnuitdolfijn en witflankdolfijn gerekend tot de oorspronkelijke Nederlandse fauna, ook al werd de soort in het begin van de 20e eeuw slechts sporadisch voor onze kust gezien. Volgens de Dienst Getijdewateren is de tuimelaar nu weer terug van weggeweest. Mede gezien het nogal wispelturige karakter van de Nederlandse tuimelaars lijkt deze conclusie nogal voorbarig.

Piet van der Reest

Al vijf zeehonden zijn in de Zeeuwse Delta in visnetten verdrinken. Foto Nick Morelis; Archief Het Zuidhollands Landschap

Dassenbeschermingsplan Roerdal

Heemkundevereniging Roerstreek (HVR) heeft in samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep (ZWG) van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg een 'Dassenbeschermingsplan' voor het Roerdal (Midden-Limburg) geschreven. Van de 13 bewoonde dassenburchten in 1964 resteren er 20 jaar later nog slechts twee. Mede door verkeersslachtoffers raakten ook deze in de periode 1984-1988 verlaten. In het beschermingsplan wordt gepleit voor het afsluiten van een aantal verharde landbouwwegen voor gemotoriseerd verkeer met uitzondering van landbouwverkeer. Ook wordt er voor gepleit om langs deze wegen bomen te planten. Door langs enkele sloten houtsingels aan te leggen kunnen de dassen naar bestaande duikers onder drukke verkeerswegen door worden geleid, zodat ze veilig hun foerageerterreinen kunnen bereiken.

De Roerdal-populatie kan een belangrijke schakelfunctie vervullen voor uitwisseling tussen de Noord- en Zuid-Limburgse dassenpopulaties. Mede hierdoor wordt het Roerdal in de Landelijke Dassennotitie genoemd als een van de gebieden waar herintroduc-

tie de hoogste prioriteit heeft. Helaas heeft herintroductie vrijwel geen zin als de knelpunten (verkeersslachtoffers) niet worden opgelost. Het was tijdens de Limburgse Dassen-census 1990 ook verheugend dat er een burcht in het Roerdal (gemeente Melick, Herkenbosch en Vlodrop) op eigen kracht weer opnieuw bewoond is geraakt (Jansen & Jansen, 1991). Of deze dassen het lang uithouden is te betwijfelen, gezien de ervaring in het verleden. In 1990 heeft er net buiten het Roerdal een herintroductie plaatsgevonden (Jansen & Jansen, 1991). Het is te verwachten dat deze dassen zich in het Roerdal kunnen vestigen. Vanwege het overrijdingsgevaar is het daarom des te belangrijker dat de verantwoordelijke gemeente Melick, Herkenbosch en Vlodrop, de provincie Limburg, het waterschap Roer en Overmaas en het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (NMF-Limburg) samen snel handelen om de kleine kwetsbare populatie in

Foto Steven Jansen

het Roerdal voor uitsterven te behoeden.

Steven Jansen
Korhoenstraat 12
6075 BN Herkenbosch.

Literatuur

HVR/ZWG, 1991. Dassenbeschermingsplan Roerdal. Heemkunde Vereniging Rierstreek ism Zoogdierwerkgroep NHG, Herkenbosch.

Jansen, S. & W. Jansen, 1991. Een herintroductie van de das in Midden Limburg. (Een beschrijving van het verleden en heden van de burcht, ervaringen met de dassen tot op het moment van hun vrijlating). Prive publicatie, Herkenbosch, maart 1991.

Jansen, S. & W. Jansen, 1991. De Limburgse Dassen-census 1990. In voorbereiding.

Scheerkwast van dassenhaar

**DASHAAR
14,95**

Rond Vaderdag werden de brievenbussen weer overspoeld met reclame-materiaal. Vaders vragen, volgens de folders, meer en meer om een uitgebreid assortiment van cosmetische artikelen. Waaronder ook een scheerkwast van dassenhaar. Voor een tientje heb je er al een. Een verzilverd handvat voegt uiteraard wat toe aan de prijs. Op de meeste scheerkwasten staat in een of

meer talen de aanbeveling 'echt dassenhaar', 'pur blaireau', 'pure badger', 'rein Dachs'. De haren zien er ook precies uit als dassenhaar. De koper zal er dus van uit kunnen gaan dat het inderdaad dassenhaar is. Zo niet dan is er sprake van echt/pur/pure/rein consumentenbedrog.

Herkomst

Navraag bij de drogisterij-keten en bij de importeur bracht geen duidelijkheid over de herkomst van de kwasten. In Engeland voerde de Surrey Badger Protection Society een onderzoek uit. China bleek als land van herkomst het meest waarschijnlijk te zijn. Volgens een recente publicatie in 'Mustelid & Viverrid Conservation' geniet de das in China geen wettelijke bescherming. Het uitgraven van burchten en bejagen met honden is er dus niet aan regels onderworpen. Hoe het haar "geogst" wordt is niet duidelijk, en ook niet of de rest van de betreffende das nog ergens voor gebruikt wordt, bijvoorbeeld voor vlees. Het gaat ongetwijfeld om in het wild gevangen dassen.

Alternatieven

Gebruik van dassenhaar is niet nodig. Er zijn voldoende alternatieven voor het haar in scheerkwasten. Scheerkwasten kunnen ook gemaakt worden van synthetisch materiaal of van haar van voor het vlces geslachte varkens. Een derde alternatief is ponyhaar. In dit geval gaat het om de staart van de pony waarvan telkens een stukje afgeknipt wordt.

Publiciteit

Ons bericht aan de media waar bovenstaande zaken aan de orde gesteld werden, werd door de Volkskrant in een artikelje in de rubriek 'Dag in, Dag uit' geheel verkeerd opgepakt. Ondanks vermelding van onze gegevens als naam, adres en telefoonnummer nam de journalist contact op met 'Huid

en Haar' en voerde dat blad op als ons verenigingsorgaan. Het ergste was echter dat de suggestie gewekt werd alsof de VZZ voorstander zou zijn van de bio-industrie. Een uitglijer van de Volkskrant.

De VZZ wil de kwestie 'scheerkwast van dassenhaar'

niet laten rusten. In Engeland hebben een aantal grote drogisterijketens, na aandringen van onder andere de Surrey-groep, laten weten de dassenkwest niet meer in te kopen. Een handelswijze die in Nederland nagevolgd verdient.

Nicoline Elsink

Groeve 't Rooth:

Van mergelwinning tot beschermd natuurgebied

Dat delfstoffenwinning en natuurontwikkeling hand in hand kunnen gaan bewijst mergelgroeve 't Rooth op het Plateau van Margraten. Na de mergelwinning worden de geëxploiteerde delen van de groeve met behulp van landschapsarchitecten zorgvuldig heringericht. Het resultaat is een uniek stuk natuurgebied, met een zeer bijzondere flora en fauna. Een groot gedeelte van de heringerichte groeve is enkele jaren geleden zelfs tot beschermd natuurgebied verklaard.

Het Maastrichtse bedrijf Ankersmit wint in deze groeve al zo'n 40 jaar op kleine schaal mergel. Deze mergel wordt verwerkt tot kalkmeststoffen, nodig om de verzuring van land- en bosbouwgronden te bestrijden. Verder worden de

kalkprodukten van Ankersmit toegepast in de veevoederindustrie, de milieuzuivering (rookgasreiniging), de bouw en de keramische industrie.

Openingstijden

Op tijden dat er niet gewerkt wordt in de groeve, is het publiek welkom. Openingstijden: elke zaterdag van 9.00-15.30 uur. De groeve is te bereiken door vanaf de doorgaande weg Maastricht-Vaals vóór Cadier en Keer een 'eigen weg' in te slaan en tot het einde te volgen. Er is parkeergelegenheid bij de ingang van de groeve.

Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de afdeling Voorlichting van Ankersmit, telefoon 043-663737.

Tuimelaar van Brouwersdam dood

Op 29 april werd het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie opgebeld door de scheepvaartverkeerspost Wemeldinge. Deze meldde dat er een dode en nogal rotte dolfijn was gevonden in de Oosterschelde, op zo'n kilometer afstand van de haven van Wemeldinge. Het dier was door een boot van Rijkswaterstaat langsrij genomen en naar de haven gebracht.

Omdat Chris Smeenk die ochtend afwezig was, duurde het iets langer dan gewoonlijk vóór alles geregeld was en ik met een vrachtauto met chauffeur naar Wemeldinge kon gaan. Verder waarschuwde ik de dierenarts/patholoog Manuel García, met wie ik sinds ruim een jaar onderzoek doe aan gestrande bruinvissen en dolfijnen. Het karkas bleek inderdaad zo rot dat determinatie niet direct mogelijk was: op het eerste gezicht kon het een tuimelaar of een witsnuitdolfijn zijn. Pas op het museum werd ons duidelijk dat het een tuimelaar *Tursiops truncatus* was.

Dit betekende dat het vrijwel zeker ging om "onze" tuimelaar van de Brouwersdam. Immers: dat er een andere tuimelaar in de Oosterschelde aanwezig was, leek niet erg waarschijnlijk; de tuimelaar is als soort vrijwel verdwenen uit onze wateren en we hebben dus ook vrijwel geen strandingen meer. De tuimelaar van de Brouwersdam zwom sinds oktober 1990 veel in de Oosterschelde en was begin februari 1991 al een keer bij Wemeldinge gezien. Verder is er nooit een waarneming van een tweede tuimelaar gedaan, al deed een dergelijk verhaal in april 1990 de ronde. Tenslotte was het kadaver een jong volwassen wijfje, evenals de tuimelaar van de Brouwersdam. Identificatie door vergelijking van foto's van de rug en de staart van het dode dier met foto's van de levende tuimelaar lukte, door de toestand van het lijk, maar gedeeltelijk: alleen de bo-

WAARNEMINGEN

venkant van de rugvin leek nog enigszins op de foto's.

Op koninginndag hebben Manuel García, Chris Smeenk en ik, ondanks de slechte staat van het kadaver, een zo uitgebreid mogelijke sectie verricht. Een doodsoorzaak bleek niet meer te achterhalen, maar enkele zaken konden nog vastgesteld worden.

- De tuimelaar was precies drie meter lang, wat betekent dat het een jongvolwassen dier was. We zullen in Engeland aan de hand van een tandcoupe haar leeftijd laten bepalen.
- Er waren geen aanwijzingen dat er op de dolfijn geschoten was of dat ze op andere wijze door menselijk toedoen letsel had opgelopen.

De tuimelaar van de Brouwersdam is dood. *Foto Martijn de Jonge*

Verschillende 'tamme' dolfijnen in andere landen zijn op zo'n wijze aan hun eind gekomen.

- Ze was goed doorvoed en had een dikke laag spek. Haar maag was leeg, we konden dus niet meer vaststellen wat ze gegeten had.
 - Nader onderzoek naar de voortplantingstoestand en enkele andere zaken volgen nog. Als dat nieuwe bijzonderheden oplevert, zullen we dat uiteraard in Zoogdier berichten.
- Marjan Addink, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Postbus 9517, 2300 RA Leiden.

Eikelmuis op de Noord-Veluwe

Buiten Zuid-Limburg worden in Nederland nauwelijks waarnemingen van eikelmuisen gedaan.

Op 15 oktober 1990 werd in een door twee katten bezette kennel van een kattenpension te Wapenveld (Noordoost-Veluwe) een eikelmuis aangehouden. Het dier werd door de vindsters zo goed beschreven (lengte 15 centimeter, staart 12 centimeter, gewicht 110 gram, staart gepluimd, grote oren met ribbels en een zwart masker tot achter de oren), dat een vergissing uitgesloten is. Het dier moet de kennel zelf opgezocht hebben en daarna door de katten overmeesterd zijn. De eikelmuis is helaas bij het huisvuil gedaan en dus verloren gegaan.

De herkomst van deze eikelmuis laat zich slechts raden. Op 400 meter afstand bevindt zich een stoeterij die regelmatig hooi uit Frankrijk en Duitsland trekt. Mogelijk is het dier met dit paardevoer aangevoerd. Uit de literatuur zijn slechts vier exemplaren bekend van buiten Zuid-Limburg, te weten uit Wageningen (Glas 1973), Nijverdal twee stuks en Winterswijk (Van Laar, 1977). Dit waren eveneens 'geïmporteerde' dieren.

Frans Bosch, Eikelkamp 65, 8162 ZK Epe.

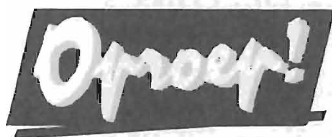
Literatuur

Glas, G.H., 1973. Merkwaardige

Op de Veluwe zijn ontsnapte eikelmuisen gesignaleerd.

Foto Johan de Meester

vondst van een eikelmuis, *Eliomys quercinus*. Lutra 15:12.

Boommarters

Over het voorkomen van de boommartar in Nederland (buiten de Veluwe) bestaat veel onduidelijkheid. Het beeld wordt hoofdzakelijk bepaald door meldingen van verkeersslachtoffers, die in de afgelopen tien jaar verzameld zijn door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Boommarters kunnen echter grote afstanden afleggen, en de vondst van een dood exemplaar hoeft niet te betekenen dat daar een populatie leeft. Een goed voorbeeld hiervan zijn de boommartarmeldingen uit het westen van Nederland, waarbij zich de vraag voordoet of het hier gaat om zwervers of om een populatie die lang over het hoofd gezien is (zie Broekhuizen, 1990, Lutra 33:23-29).

Er zijn echter nog andere methoden om het voorkomen van boommarters vast te stellen. Het gaat dan om het zoeken

Laar, V. van, 1977. Merkwaardige vondsten van slaapmuisen *Gliridae* in Nederland. Lutra 19:36-38.

Ardense lynx 2

Naar aanleiding van het bericht over de Ardense lynx in Zoogdier 91/2 van Roland Libois wil ik graag meedelen, dat ik op de avond van 10 mei 1991 in de buurt van de Hoge Venen een lynx heb gezien. Ik wandelde rond zonsondergang met mijn vrouw van Reinartzhof naar Roetgen alwaar de lynx zich aan de noordzijde van de rivier de Weser (Vesdre) bevond. De lynx liet zich eerst en profil aan ons zien en daarna keek hij ons frontaal aan. De afstand bedroeg ongeveer 25 meter en ik zag duidelijk zijn gepluimde oren, daarom ben ik voor 100% zeker van de waarneming.

Joost van Koppen, Sterappel 16, 6245 PC Eijsden.

Boommarter.

Foto Johan de Meester

naar krabsporen op bomen met een fijne schorsstructuur, en van latrines in bomen nabij nest- of dagrustplaatsen (zie Zoogdier 1 (4):3-8). Dit is een zeer arbeidsintensieve en niet eenvoudige klus. We willen echter toch proberen om op een aantal plaatsen in Nederland op die manier naar boommarters te zoeken. Daarvoor kunnen we nog een paar liefhebbers gebruiken. Uiteindelijk willen we tot oprichting komen van een Boommartarwerkgroep.

Voor meer informatie: Peter van der Leer, Veerdonk 28, 4824 CK Breda. Telefoon privé 076-422068, werk 076-225252 (NL).

BOEK BESPREKING

Vleermuizen

Onder de beknopte titel *Vleermuizen* heeft een vijftal bekende Nederlandse vleermuispecialisten een uitgebreid boek over deze diergroep geschreven. Het is vooral een boek voor het grote publiek. Begrijpelijk geschreven, ruim geïllustreerd en niet al te diepgravend wordt de orde van de vleermuizen in het zonnetje gezet. De schrijvers beginnen met de ontwikkeling van vliegende zoogdieren om vervolgens de biologie en de levenswijze van de hedendaagse soorten te bekijken. Niet alleen de inheemse insektenetende vleermuizen, maar ook allerlei tropische vruchteneters en bloedzuigers passeren de revue. Het eerste vleermuisonderzoek startte in Nederland

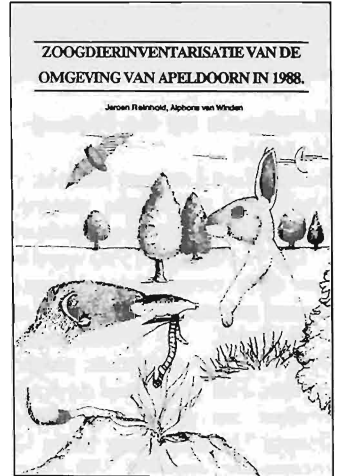
reeds in de jaren dertig. Met behulp van batdetectors heeft het vleermuisonderzoek de laatste jaren een hoge vlucht genomen. Echter, dit moderne onderzoek blijft in *Vleermuizen* nagenoeg onbesproken. Behalve biologische aspecten komt ook de cultuur aan bod. Vleermuizen zijn lang onbegrepen mysterieuze engerds geweest. In het oude bijgeloof speelden ze een rol en ze werden soms als monsters afgebeeld. Oude illustraties, ook de wetenschappelijke, nemen een belangrijke plaats in dit boek in. Het geeft daardoor een uniek beeld van hoe de mensen tegenover vleermuizen stonden en hoe de ideeën over deze diergroep langzaam veranderden.

Voor wie weinig van vleermuizen weet, vormt *Vleermui-*

zen een goede basis. Echter, de doorgewinterde vleermuisamateurler zal tevergeefs zoeken naar zaken als de verspreiding van inheemse soorten of hun onderlinge ecologische verschillen.

Reinier Akkermans

A.M. Voûte & C. Smeenk, 1991. *Vleermuizen*, Uitgeverij Waanders Zwolle. Prijs f 35,- (BF 640), paperback, 160 pagina's. In de boekhandel ISBN 90 6630 268 2.

Zoogdierinventarisatie omgeving Apeldoorn

In 1987 heeft de veldwerkgroep van de VZZ de zoogdieren in de omgeving van Apeldoorn geïnventariseerd. De nadruk lag daarbij op paleispark Het Loo, het landgoed Woudhuizen en de Wilpse uiterwaarden. De aandacht ging in de eerste plaats uit naar de vleermuizen (zomerkamp) en de kleine zoogdieren (najaarskamp). In totaal zijn 18 soorten waargenomen. Opmerkelijk is de waarneming van de bosvleermuis en de baardvleermuis. Behalve de inventarisatieresultaten geeft het rapport ook suggesties voor het beheer van de terreinen met het oog op de zoogdierfauna. Wie interesse heeft in het verslag van de inventarisatie kan dit bij de VZZ bestellen.

Reinier Akkermans

J. Reinhold, A. van Winden, 1991. Zoogdierinventarisatie van de omgeving van Apeldoorn in 1988. VZZ mededeling nr 5. rapport A4, 25 pagina's. Te bestellen door f7,50 over te maken op postgiro 2050298 ten name van Veldwerkgroep VZZ te Grootebroek onder vermelding van 'Apeldoorn 1988'.

De Veluwe Natuurlijk

Bij uitgeverij Schuijt en Co. verscheen een opmerkelijk boek over herkansing en eerherstel van de natuur op de Veluwe. Het werd geschreven door de begin dit jaar overleden zoöloog Harm van de Veen en kan worden gezien als zijn ecologisch testament. Harm van de Veen kreeg bekendheid toen de Gelderse Milieufederatie in 1975 een brochure van zijn hand publiceerde die dezelfde titel droeg als dit boek. In die brochure werd een krachtig pleidooi gehouden voor een meer op ecologische principes gebaseerd natuurbeheer en de herintroductie van grote grazers en uiteindelijk ook de wolf op de Veluwe. Het nu verschenen boek borduurt voort op dat thema, met dat verschil dat er zestien jaar onderzoek en ervaring aan is toegevoegd. Het gaat behalve over de Veluwe ook over andere grote wildparadijzen, over hoe de natuur is georganiseerd, wat natuurlijke harmonie eigenlijk is en over alle misverstanden en vooroordelen die daarover bij mensen bestaan. Het is bovendien prachtig geïllustreerd met foto's van Ruud Lardinois.

De boodschap van het boek is duidelijk: het hedendaagse natuur- en faunabeheer heeft met natuurlijke processen maar weinig te maken. Laat je die processen wel toe, dan ontstaat er een natuur die completer en duurzamer is en dus beter aan de doelstellingen van het natuurbeheer tegemoet komt. Dat er daarbij veel meer te zien en te genieten valt is een

belangrijk bijkomend onderdeel. De schrijver pleit opnieuw voor de herintroductie van een breed scala van plantenters en hun predatoren op de Veluwe en voor het beëindigen van de jacht als hobby.

Het boek is vlot geschreven en is zeer goed toegankelijk, ook voor de geïnteresseerde leek. Van harte aanbevolen en een must voor iedereen die beroepsmatig of in zijn vrije tijd iets met de Veluwe van doen heeft.

Jan Swart

Harm van de Veen & Ruud Lardinois, 1991. De Veluwe Natuurlijk. Uitgeverij Schuijt en Co. A4-formaat, veel illustraties, prijs f 49,50. In de boekhandel.

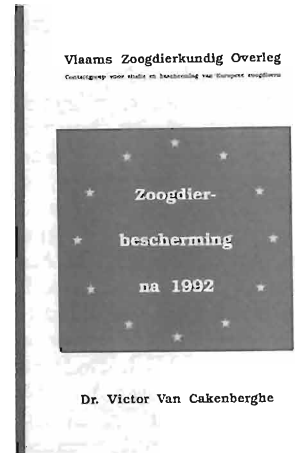
Via de wal en de sloot

De woordspeling in de titel geeft precies aan waar de video "Via de wal en de sloot" over gaat, namelijk verbindingswegen voor plant en dier. Het buitengebied van de Gelderse gemeente Ede omvat een groot stuk Veluwe. Das, vos, ree, wild zwijn lopen er rond. Uiteraard spelen ook hier de problemen van doorsnijding van hun leefgebieden. Het gemeentebestuur erkent dat en probeert er wat aan te doen. Men vroeg Luc Enting van Videolux om voornemens en reeds uitgevoerde beheersmaatregelen vast te leggen. In 13 minuten wordt het toch niet eenvoudige begrip ecologische infrastructuur uitgelegd en toegelicht. De produktie is ruim voorzien van aandoenlijke beelden waaronder jonge spelende vossen en jonge dassen. Helaas kon het promotiepraatje van een Edense wethouder niet ontbreken. Ondanks dit lokale aspect is de video ook in andere delen van Nederland goed te gebruiken voor bijvoorbeeld scholingen en trainingen. De video is onderdeel van de tentoonstelling "Pas op, Overstekend wild", nog tot 4 oktober te zien in het Milieu-educatie centrum

De Velduil, Proosdijweg 41, Ede, tel: 08380-20231.

Nicoline Elsink

De VHS video kost f 50. Te bestellen bij VideoLux Produkties, Jan Vermeerstraat 3, 6717 SL Ede. Telefoon 08380-22687 (NL)

Zoogdierbescherming na 1992

Naar aanleiding van de recente aandacht in de media voor het verdwijnen van de Europese binnengrenzen heeft Victor van Cakenberghe in opdracht van het Vlaams Zoogdierkundig Overleg de publikatie 'Zoogdierbescherming na 1992' opgesteld. De auteur bespreekt de beschermingsstatus van de zoogdiersoorten in de landen van de Europese Gemeenschap. Speciale aandacht gaat uit naar de jacht, wetenschappelijk onderzoek, bontindustrie en Cites-regelingen. Daarnaast wordt gepoogd een inschatting te geven van de beschermingsstatus van de zoogdieren na het verdwijnen van de Europese binnengrenzen op 1 januari 1993.

Dirk Criel

V. van Cakenberghe, 1991. Zoogdierbescherming na 1992. Vlaams Zoogdierkundig Overleg, Leuven. A4-formaat, 28 pagina's, prijs 150 bfr. Bestellen bij de secretaris van het VZO: Johan Vandewalle, Grenstraat 133, 2950 Kapellen. 03-6641726 (B).

DE OVERHEID

Alle walvissen beschermd

De natuurbeschermingswet is in Nederland de meest geëigende wet voor de directe bescherming van (plante- en) diersoorten. Krachtens deze wet beschermde diersoorten mag men niet bezitten, vangen, doden of verontrusten. Ook mogen hun nesten of holen niet vernield worden. De enige keer dat er dieren als beschermd zijn aangegeven was in 1973. Sinds die tijd genieten hamster, bruinvis, tuimelaar, eikelmuis, hazelmuis, egel en alle soorten vleermuizen deze bescherming. Van natuurbeschermingszijde is er vaak op aangedrongen deze lijst uit te breiden. Daarbij werd onder andere gedacht aan de onbejaagbare zoogdiersoorten uit de jachtwet, zoals zeehond, eekhoorn, das, otter, wezel, boom- en steenmarter. De bescherming die de natuurbeschermingswet biedt is verdergaand dan een onbejaagbare status in de jachtwet.

Een andere groep die een wettelijke bescherming ontbeerde was die van de walvissen voor de Nederlandse kust. Op grond van de Conventie van Bern was Nederland verplicht voor de in het verdrag genoemde soorten beschermende maatregelen te treffen. Deze verplichting lag er al sinds 1979. Nu (1991) heeft staatssecretaris J.D. Gabor van LNV de lijst met beschermde soorten uitgebreid met 'alle walvissoorten'. Enerzijds is deze uitbreiding een verrassing omdat de staatssecretaris verder gaat dan het verdrag verplicht, anderzijds is het een teleurstelling dat er niet meer zoogdiersoorten zijn opgenomen. Met name het ontbreken van de noordse woelmuis, otter

en das, alle drie prioritaire soorten in het Natuurbeleidsplan, betekent een gemiste kans. Vooral het ontbreken van de otter is merkwaardig, omdat deze soort eveneens behoort tot de soorten genoemd in de conventie. Opvallend is dat de jachtorganisaties zich telkens fel verzetten tegen overheveling van onbejaagde soorten uit de jachtwet naar de natuurbeschermingswet. Hun argument is dat de jagers dan hun belangstelling voor deze soorten verliezen en dit de actieve bescherming zou schaden.

Aanwijzing als beschermd diersoort heeft helaas niet tot gevolg, dat er beschermende maatregelen voor de genoemde soorten worden genomen in de vorm van beheersmaatregelen werken. Ook verhindert het de verdere aantasting van hun biotoop niet, wat meestal de oorzaak is van achteruitgang. In feite

vormt aanwijzing alleen een bescherming tegen direct menselijk handelen. Daarnaast, en dat is zeker zo belangrijk, heeft aanwijzing een signaleringsfunctie. Het kunnen schermen met het voorkomen van beschermde soorten in een natuurerrein vormt psychologisch een belangrijk argument voor publiek en lagere overheden. Een evenwichtig samengestelde lijst van beschermde soorten, die daadwerkelijk bedreigd zijn en waarvoor ten behoeve van het voortbestaan gepaste maatregelen nodig zijn, kan een bruikbaar hulpmiddel zijn. De staatssecretaris mag het besluit verder uitbreiden met beschermde soorten. Echter, tegelijkertijd moet hij dan ook geld beschikbaar stellen voor beheersmaatregelen en biotoopbescherming, anders blijven het holle frasen.

Reinier Akkermans

OOK WIJ DENKEN EN
ONTWIKKEN MILIEU-
VRIENDELIJK! *

* ZEER SLUITAGE BESTENDIG!

Bescherming roofzoogdieren?

In Vlaanderen wordt de eekhoorn overgeheveld van de Jachtwet naar de Wet op het Natuurbehoud.

Binnen de Commissie voor Leefmilieu en Natuurbehoud van de Vlaamse Raad is een werkgroep 'jacht' ingesteld, die belast wordt met het groeperen van een aantal dekretvoorstellen. Het is de bedoeling een voorstel tot wijziging van de

jachtwet aan de commissie voor te leggen. Het voorstel houdt een aantal serieuze verbeteringen in ten opzichte van de huidige jachtwetgeving. Daarbij is rekening gehouden met de vraag van de NCBR om een beschermd statuut voor alle in-

heemse roofzoogdieren. Zo zullen soorten als wezel, hermelijn, bunzing, boommarter, steenmarter, das en wilde kat worden overgeheveld naar de wet op het Natuurbehoud. Dit betekent dat van de roofzoogdieren voortaan alleen de vos bejaagbaar blijft, evenwel buiten de schoontijd. De eekhoorn wordt eveneens uit de jachtwet genomen. Daarnaast worden de bepalingen rond de dubbele konijnenschade geschrapt en wordt voorgesteld de schade die wordt aangericht door niet-bejaagbaar wild of door wild afkomstig uit natuureservaten te vergoeden via een fonds voor Preventie en Sanering inzake Leefmilieu en Natuur.

Dirk Criel

FORUM

Lynx mogelijk toch inheems

In het artikel 'Lynx verslindt ... geld' van Reimier Akkermans in *zoogdier* 1991/2 wordt de suggestie gemaakt dat de lynx niet als 'oorspronkelijk' faunaelement beschouwd dient te worden. Dit op basis van het ontbreken van fossiele resten, die het voorkomen in Nederland zouden bevestigen.

De fossiele overblijfselen van de lynx zijn inderdaad zeer schaars. Naast de in het artikel genoemde schedel uit Valkenburg is er een fossiele kies van een lynx afkomstig van de Maasvlakte bekend. Deze kies heeft waarschijnlijk een hoge ouderdom (700.000 - 900.000 jaar), maar een Laat-Pleistoocene ouderdom valt niet volledig uit te sluiten.

Het ontbreken van fossiele overblijfselen in Nederland is mijns inziens geen bewijs voor de afwezigheid van de lynx tijdens het Pleistoceen. Er zijn in Nederland geen vindplaatsen die zoveel materiaal opleveren dat je een compleet beeld van de fauna hebt. Er ontbreken altijd soorten die door hun leefwijze een zeer

geringe kans tot fossiliseren hebben. Dit geldt mijns inziens ook voor de lynx.

Om uitspraken over de aan- of afwezigheid van soorten te kunnen doen, zouden bovendien de paleontologische gegevens van de ons omringende landen geraadpleegd moeten worden. Het voorkomen van Laat-Pleistoocene overblijfselen van de lynx op vindplaatsen als Tönchesberg (Eifel) en verschillende Franse lokaties toont mijns inziens aan dat het zeer aannemelijk is dat de lynx tijdens het Laat-Pleistoceen ook in Nederland geleefd zal hebben.

Hiermee wil ik niet beargumenteren dat dit een reden is om de lynx te herintroduceren. Ik ben, met de auteur van het artikel in *Zoogdier*, van mening dat argumenten als draagkracht van de populatie van grotere betekenis zijn.

Thijs van Kolschoten
Rijksuniversiteit Utrecht, Faculteit Aardwetenschappen,
Postbus 80.021, 3508 TA Utrecht.

VERENIGINGS NIEUWS

Hulp bij veldonderzoek

De Veldwerkgroep heeft onder andere het stimuleren van veldwerk door amateurs tot doel. Vrijwillige zoogdieronderzoekers stuiten echter regelmatig op problemen die zij moeilijk alleen kunnen oplossen. De Veldwerkgroep wil deze mensen behulpzaam zijn door enkele faciliteiten aan te bieden. Zo heeft de Veldwerkgroep een literatuurarchief met daarin artikelen over allerlei soorten landzoogdieren en inventarisatierapporten (literatuuroverzicht op aanvraag verkrijgbaar). Deze zijn voor iedereen te leen. Mocht de Veldwerkgroep bepaalde literatuur niet hebben dan wil zij proberen deze literatuur te

Niet elke amateur-zoöloog heeft de beschikking over een eigen bibliotheek voor zijn literatuur.

Foto Pieter Elbers

achterhalen. Ook ten aanzien van het uitwerken van de onderzoeksgegevens of het schrijven van verslagen wil de Veldwerkgroep helpen.

Contactadres: Kees Mostert, Palamedesstraat 74, 2612 XS Delft, 015-145073 (NL).

Geslaagd zomerkamp in de Limousin

Van 27 juli t/m 3 augustus vond er op het Plateau de Millevaches, op de grens van de departementen Haute-Vienne, Creuse en Corrèze (te zamen de Limousin), een inventarisatiekamp van de Veldwerkgroep plaats. Er gaven 34 mensen op het kamp acte de présence, waarvan 21 Nederlanders, 11 Fransen, één Belg en één Noorse. Deze verscheidenheid aan nationaliteiten gaf een bijzonder tintje aan dit kamp. Er waren in wisselende volgorde vijf talen te horen, want ook Engels (de voertaal) en Latijn (voor de soortnamen) werden aangegrepen om de communicatie zo goed mogelijk te laten verlopen. De samenwerking met de Fransen, onder 'aan-

De Schreibers-vleermuis was een van de bijzonderheden op het kamp.

Foto Rogier Lange

voering' van Michel Barataud, was nuttig en boeiend.

Vanuit de Gîte werden elke dag activiteiten georganiseerd. Het aparte landschap (hoogveen gelegen tussen de 800 en de 1000 meter hoogte met talloze heldere beekjes en meertjes, alsmede enkele grotere meren) leende zich ook voor activiteiten die niet met

zoogdieren te maken hadden. Zo is er op verschillende excursies gekeken naar vogels, vlin-ders, libellen, reptielen en amfibieën.

Op geringe afstand van de Gîte stonden verspreid over diverse op het oog veelbelovende locaties ongeveer 150 live-traps opgesteld, die al voor aanvang van het kamp uitgezet waren. Om nog niet geheel opgehelderde redenen vielen de vangsten tegen, zowel in kwalitatief opzicht (er werden maar zes soorten 'muizen' gevangen: bosspitsmuis, rosse woelmuis, veldmuis, aardmuis, bosmuis en grote bosmuis) als in kwantitatief opzicht (het vangstpercentage lag doorgaans onder de 5%). Het enige voordeel van de magere vangsten was dat er meer tijd overbleef voor andere (zoogdier)bezigheden, zoals het pluizen van braakballen. In de omgeving werd een groot aantal braakbalpartijen verzameld, voornamelijk van kerkuilen, maar van bosuil en grauwe kiekendief. Op het kamp zijn een aantal partijen onderzocht, waarbij enkele leuke vondsten gedaan werden. Zo troffen we schedelfragmenten van beide waterspitsmuissoorten (de 'gewone' waterspitsmuis en de Millers waterspitsmuis, ook wel moerasspitsmuis genoemd), de Pyreneese woelmuis, de zuidelijke waterrat en een eikelmuis aan. Aan het eind van het kamp zijn de niet geplozen braakballen verdeeld over de belangstellenden. Omdat we verwachten dat niet iedereen de meegenomen braakballen op tijd kan pluizen en om hulp te kunnen bieden bij het determineren van moeilijke of onbekende soorten, is er op 6 oktober 1991 een braakballendag

georganiseerd in Centrum De Schothorst te Amersfoort.

Op het gebied van de vleermuizen had het plateau niet veel soorten te bieden. Het algemeenst waren de gewone dwergvleermuis en de laatvlieger; van beide soorten werden enkele kraamkolonies opgespoord. Ook de in de Benelux niet voorkomende Kuhl's dwergvleermuis werd geregeld waargenomen. Minder vaak werden de baardvleermuis, de watervleermuis, de franje-staart, de rosse vleermuis en de grootoorvleermuis aangetroffen. Het absolute hoogtepunt op vleermuisgebied werd voor de meesten gevormd door een excursie naar een treinviaduct

Ook 'de Limousin' was weer een geslaagd kamp.

Foto Joost Verbeek

in het departement Corrèze, zo'n 130 km rijden vanaf de Gîte, waarin een groot aantal vleermuizen in de pijlers huisden. Hoewel de Fransen deze verblijfplaats al kenden, was de vreugde groot toen in één van de twee toegankelijke ruimtes Paarse hoefijzerneuzen met jongen hingen, hetgeen hier voor het eerst werd vastgesteld. Naast deze soort hingen er grote hoefijzerneuzen, vale en kleine vale vleermuizen en de kenmerkende Schreibers of langvleugelvleermuizen. Rond de schemering werden bij de

beide verblijfplaatsen in totaal ongeveer 2800 uitvliegende vleermuizen geteld. In de omgeving van deze brug was nog meer te beleven: in het fraaie bos werd op de zolder van een oud houten schuurtje een grote latrine van de genetkat gevonden. Verder klauterden overal duidelijk hoorbaar reilmuizen rond.

Door middel van zichtwaarnemingen en het vinden van diersporen zijn aanvullende zoogdiergegevens verzameld van egel, mol, haas, konijn, muskusrat, dwergmuis, hazelmuis, eekhoorn, ree, edelhart, wezel, hermelijn, bunzing, boommarter, steenmarter, das, otter en vos. Last but not least was het bekende roodbruine Limousin-rund op veel plaatsen prominent aanwezig. Al deze waarnemingen, met uitzondering van die van het gecneemde vee, werden aangetekend op drie grote zwart-witkaarten en bijbehorende lijsten die aan een wand van de Gîte hingen, zodat iedereen op de hoogte bleef. Op zaterdag keerde iedereen moe maar voldaan huiswaarts. Op het muizenweekend van de Veldwerkgroep te Voorne zullen dia's en foto's van het kamp te zien zijn, en tien mensen zijn aan de slag gegaan om de verzamelde gegevens te hervormen tot een boeiend verslag.

Rogier Lange

Bestuurswisseling Veldwerkgroep

In het bestuur van de Veldwerkgroep heeft onlangs een mutatie plaatsgevonden:

Jeroen van der Kooij heeft de plaats overgenomen van Peter Twisk, die zich vijf jaar op en naast de kampen heeft ingezet voor de Veldwerkgroep. We bedanken Peter voor zijn inzet en hopen dat hij, zij het op een wat minder directe manier, nog jaren betrokken zal zijn bij de activiteiten van de Veldwerk-

groep, waar zijn grote veldwerk-ervaring altijd welkom blijft. Op de eerstvolgende bestuursvergadering van de Veldwerkgroep zal de taakverdeling na het toetreden van Jeroen (de tweede) opnieuw vastgesteld worden. Hier volgt vast zijn adres: Jeroen van der Kooij, Doornekampseweg 8, 6866 BG Heelsum, telefoon 08373-17937 (NL).

Rogier Lange

Zoogdierweekeinde

Foto Nicoline Elsink

Op 31 augustus en 1 september stonden de inheemse, in het wild levende zoogdieren centraal in het bezoekerscentrum De Heurne in Rheden. De VZZ heeft, in samenwerking met Natuurmonumenten, een programma gemaakt waarin opgenomen wandelexcursies, demonstraties, tentoonstellingen en audiovisuele producties. Het publiek kon op deze wijze kennismaken met de zoogdieren in het Nationaal Park Veluwezoom. Ondanks het feit dat de regionale krant en radio door middel van interviews de activiteiten goed hadden opgepikt, was het maar afwachten of men zo ver te krijgen was om bijvoorbeeld een sectie op een bunzing bij te wonen uitgevoerd door de Werkgroep Marterachtigen. Een tiental geïnteresseerden stond uiteindelijk rond de snijtafel.

strandweer (30°C) gooide roet in het eten. De gemiddelde opkomst van een zondag, 600 bezoekers, werd niet overschreden. Het publiek kon zich laten informeren door de andere aanwezige organisaties: Otterstation, Das en Boom, Vereniging tot behoud van het Veluws Hert en de Vleermuiswerkgroep Gelderland. De districts-beheerder van Natuurmonumenten vertelde over het faunabeheer in het Nationaal Park. De daarop volgende discussie was een voorproefje van wat te verwachten is op de VZZ-Hoefdierendag op 5 oktober.

Een uniek uitstapje was het bezoek aan het ecoduct De Woeste Hoeve over de A50, geleid door de Vereniging tot behoud van het Veluws Hert. De VZZ-Werkgroep Boommarter in oprichting vertelde over hun onderzoek naar de verspreiding van de boommarter. Dit zoogdier wordt steeds vaker in het Nationaal Park gezien, een gunstige ontwikkeling. Op de diersporenwandelende van het IVN werd een onderkaak van een vos gevonden en de Zoogdierenwerkgroep van de NJN trok de aandacht met het pluizen van braakballen. Tot slot liet natuurfotograaf Geurt Besselink schitterende dia's zien van de zoogdieren in het gebied. Een geslaagde week-einde, een grote groep mensen heeft kennis kunnen maken met onze inheemse zoogdieren, vooral dankzij de inzet van gidsen en inleiders.

Nicoline Elsink

Ondergeschoven kindje

Van de drie avondexcursies was die van de grote zoogdieren binnen de kortste keren volgeboekt. Het observeren van wild zwijn, edelhert en ree oefent een enorme aantrekkingskracht uit. Dit in tegenstelling tot het altijd al ondergeschoven kindje "kleine zoogdieren". Maar ook deze excursie behaalde uiteindelijk ruim zijn quotum, en was gezien de vangsten in de uitgezette inloopvallen uitermate succesvol. Rosse woelmuis, huisspitsmuis, bosmuis en veldmuis konden aandachtig bekeken worden. De vleermuizen waren niet erg actief op deze warme nazomer avond, waardoor de bat-detectors tamelijk stil bleven. Toch heeft men dankzij een inleiding van de Vleermuiswerkgroep Gelderland veel kunnen leren over voorkomen en leefwijze van vleermuizen.

Te mooi weer

De zondagactiviteiten hadden te lijden van het weer: het

Kadertraining

Individuele VZZ-leden en de VZZ-werkgroepen zetten zich, soms al jaren, op verschillende manieren in voor de inheemse zoogdieren. Bij de een ligt het accent op onderzoek, bij de ander meer op voorlichting. Om deze mensen te ondersteunen in hun werk zal een kadertraining Voorlichting en Publiciteit opgezet worden. Doel van de training is het vervolmaken van de eigen vaardigheden om daarmee het aantal in zoogdieren geïnteresseerde mensen te kunnen vergroten.

De training beslaat hooguit vier dagdelen. De inhoud staat nog niet vast maar zal onder andere de volgende onderdelen bevatten: het maken van tentoonstellingen en folders, het houden van lezingen en het leiden van excursies. Bij het onderwerp publiciteit moet gedacht worden aan het benaderen van de media, het schrijven van persberichten.

De cursus is bestemd voor zowel mensen die al langer als vrijwilliger actief zijn, maar ook voor hen die actief willen worden. Van de deelnemers wordt een financiële bijdrage gevraagd. Op dit moment wordt nog bekeken wie gevraagd wordt mee te werken bij het samenstellen en geven van de cursus, een adviesbureau of het Konsulentschap voor Natuur en Milieu Edukatie. In de toekomst zullen de activiteiten van de VZZ meer en meer in provinciaal georganiseerde "Zoogdierwerkgroepen" plaats vinden. De cursus Voorlichting en Publiciteit kan helpen de vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om zulke activiteiten te organiseren.

Een ieder die zich wil aanmelden als deelnemer aan de cursus en/of denkt te kunnen bijdragen aan de inhoud kan contact opnemen met de project-coördinator: Nicoline Elsink, p/a VZZ-bureau Jansbuitensingel 14, 6811 AB Arnhem. 085-454825 (NL).

Inventarisatieweekend dassen

Om het wel en wee van de das in Vlaanderen beter te leren kennen en zo het daartoe bestemde inventarisatie- en beschermingswerk beter te organiseren en coördineren werd besloten een dassenweekend te plannen van 8 tot 10 november 1991. Dit weekend zal plaatsvinden in het Natuurhistorisch Centrum "De Swaen" in 's Gravenvoeren.

Het is de bedoeling om via deze bijeenkomst een werkgroep van enthousiaste medewerkers samen te stellen om in de toekomst dassenonderzoek beter ter hand te kunnen nemen. Dit werk zal in de eerste plaats bestaan uit het inventariseren van potentiële dassengebieden. Veel van ons Vlaamse landsgedeelte, zoals de streek rond Tongeren, blijkt nog nauwelijks onderzocht op de aanwezigheid van dassenburchten. Het betreft dus regelrecht pionierswerk. Ook is er nog veel werk rond gekende dassenburchten.

Tijdens dit weekend willen wij de deelnemers vertrouwd maken met het spuren naar

Foto Steven Jansen

de aanwezigheid van dassenburchten, de leefwijze van de das en zijn sporen.

Programma:

- vrijdag 8 november
- 20.00 aankomst en kennismaking met koffie.
- 20.30 inleidende diaserie over de das.

- zaterdag 9 november
- 8.30 ontbijt en klaarmaken lunchpakket.
- 9.00 indeling inventarisatiegroepen.
- 9.30 excursie naar en inventarisatie van de Jekervallei.

- zondag 10 november
- 9.00 ontbijt.
- 9.30 excursie in de Voerstreek.
- 14.00 afsluitend diner.

Prijs: NCBR leden bfr 1500, niet leden bfr 2000.

Inschrijving door storting op rekening 068-0776500-42 van NCBR, Postbus 10, 9810 Gavere onder vermelding *dassenweekend*.

In de prijs is alles inbegrepen. Gevraagd wordt gans het weekend mee te maken om een vlekkeloze organisatie te garanderen. Van elke deelnemer wordt verwacht dat hij of zij laarzen, warme kleding, verrekijker, notitieboekje en potlood meeneemt.

Ik hoop van harte enkele voor de toekomst actieve en gepassioneerde dassenfreaks te mogen begroeten tijdens dit weekend. Mocht u nog vragen hebben, aarzel niet mij te bellen. Jan Cortens, Bovenheide 12, 2580 Ravels. Telefoon 014-656483 (B).

Atlas van de Nederlandse Zoogdieren

In februari verschijnt de 'Atlas van de Nederlandse Zoogdieren', waaraan sinds 1980 is gewerkt. Met name de VZZ heeft een belangrijke bijdrage aan de tot stand koming van dit standaardwerk gehad. De atlas geeft een volledig en gedetailleerd overzicht van de verspreiding van de Nederlandse landzoogdieren. Zowel de huidige verspreiding als de verspreiding tot 1960 is op kaartjes weergegeven. De begeleidende

tekst geeft een verklaring over het voorkomen.

Leden van de VZZ kunnen de atlas tegen de ledenprijs van f37.50 (BF 670) verkrijgen (winkelprijs f 49.50, BF 890). Wie echter de atlas bij voorintekening bestelt, betaalt slechts f32,50 + f4,50 (BF 660) verzendkosten. Voorintekenen door voor 15 december 1991 f37,- over te maken op postgiro 13028 van Uitgeverij KNNV te Eindhoven onder vermelding van 'NB56 Zoogdierenatlas'. Na verschijnen wordt het boek dan toegezonden.

Rectificatie

Het afdrukken van foto's loopt soms fout. In Zoogdier 91/2 zijn in het artikel 'Determineren met een badetector' van Kees Kapteijn & Herman Limpens twee dia's van Zomer Bruijn en één dia van Dick Klees ondersteboven afgedrukt. Bovendien zijn de meervleermuis en de watervleermuis op bladzijde 18 en 19 verwisseld. Hiervoor onze excuses aan lezers en fotografen. We hopen dergelijke fouten door aanpassing van onze werkwijze in de toekomst te voorkomen.

De redactie

AGENDA

Tentoonstellingen

tot 21 oktober Vossen

Plaats: Broerderij Zorgvrij, Genieweg 50, Velsen-Zuid.
Open: alle dagen 8-17 uur.

15 september t/m 26 oktober Zoogdierfoto's

Tentoonstelling van zoogdierfoto's in hun natuurlijke omgeving (gemaakt door Edward Giesbers en Geurt Besselink) waaronder boommanier, das, wild zwijn en buning georganiseerd door de VZZ.

Plaats: Bezoekerscentrum Oosterwijk van Tienhovenlaan 5, Oosterwijk 04242-19209 (NL)
Open: zaterdag en zondag 13-17 uur.

tot 27 oktober Reeën in Nederland

Plaats: Museum voor Wildbeheer, Kasteel Doorwerth, Doorwerth.
Open: di-vr 10-17 uur, za-zo 13-17 uur.

tot 2 december Muskusratten

Plaats: Bezoekerscentrum Oosterwijk van Tienhovenlaan 5, Oosterwijk
Open: wo 13-17 uur, za-zo en schoolvakanties 10-17 uur.

9 oktober tot 5 januari Speuren naar sporen

Plaats: Centrum voor Natuur- en Milieu-educatie 'de Boswerf', Prins Bernhardlaan 3, Zeist
Open: ma-vr 13-17 uur, zo 27 okt 12-16 uur, zo 5 jan 12-16 uur.

3 november t/m 2 februari Vossen

Tentoonstelling over de vos, het grootste in het wild levende roofdier van Nederland.
Plaats: Natuurmuseum Nijmegen, Gerard Noodtstraat 21, 6511 SV Nijmegen, 080-230749 (NL).
Open: maandag t/m vrijdag 10.30-17.00 uur, zondag 13.00-17.00 uur.

23 oktober tot 1 februari Vleermuizen

Plaats: Broerderij Zorgvrij, Genieweg 50, Velsen-Zuid.
Open: alle dagen 8-17 uur.

29 oktober tot 29 februari Reeën in Nederland

Plaats: Natuurmuseum Groningen, St Walburgstraat 9, Groningen.
Open: di-vr 10-17 uur, za-zo 14-17 uur.

9 november tot 29 maart Wilde zwijnen

Plaats: Museum voor Wildbeheer, Kasteel Doorwerth, Doorwerth.
Open: za-zo 13-17 uur, schoolvakanties alle dagen 10-17 uur.

Evenementen

15-20 oktober Symposium Hondsdolheid

Te Nancy worden naar aanleiding van de 20ste verjaardag van de oprichting van het Laboratoire d'études sur la rage et la pathologie des animaux sauvages, drie colloquia gehouden over respectievelijk "Hondsdolheid in Europa", "Beheer van zoogdierpopulaties" en "Ecologie, gedrag en evolutie van carnivoren". Inlichtingen: Marc Artois, CNEVA, Lerpas, Domaine de Pixérécourt, BP 9, F-54220 Malzeville, Frankrijk.

9 november Snijdag marterachtigen.

Op de snijdagen worden systematisch gegevens verzameld van doodgevonden marterachtigen met betrekking tot voedsel, leeftijd, gezondheid en dergelijke. Nieuwe deelnemers zijn welkom.
Organisatie: Werkgroep marterachtigen VZZ.
Plaats: De Schothorst, Schorhorsterlaan 21, Amerstfoort.
Tijd: 10.30
Inlichtingen: A.H. Swaan, 020-832420/6642453 (NL).

Agenda Zoogdier 1991/4

Mededelingen voor de Agenda van Zoogdier 1991 nummer 4 voor 1 december 1991 naar de redactie sturen.

Telefoneren

- Telefoneren van België naar Nederland: 00-31 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.
- Telefoneren van Nederland naar België: 09-32 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.

Volgend nummer

Het volgende nummer van Zoogdier verschijnt in december 1991. Kopij graag voor 15 november naar de redactie sturen.

NEE DANK U WEL,
GEEN ABONNEMENT!
IK BEN AL LID VAN DE
HELE NATUUR!!!

ADRESSEN

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR)

- NCBR: Postbus 10, 9890 Gavere. 091-837352 (B).

Vereniging Voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

- VZZ-Bureau en ledenadministratie: Jansbuitensingel 14, 6811 AB Arnhem. 085-454825 (NL).
- VZZ-België: V. van Cakenberghe, Blancefloerlaan 34 b 37, 2050 Antwerpen. 03-2195186 (B).
- Veldwerkgroep Nederland: R. Lange, Vespuccastraat 116 hs. 1056 ST Amsterdam. 020-6121292 (NL).
- Veldwerkgroep België: W. Allaerts, Bierbeekstraat 58, 3030 Heverlee. 016-221257 (B).
- Materiaaldepot veldwerkgroep: F. van der Vliet, Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam. 020-6828216 (NL).
- Werkgroep Zeezoogdieren (WZZ): J. Bakker, Raam 25, 3111 PL Schiedam. 010-4703245 (NL).
- Werkgroep Marterachtigen: A.H. Swaan, Torrenstraat 33 III, 1056 RR Amsterdam. 020-832420/6642453 (NL).
- Redactie Lutra: C. Smeenk, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-143844 (NL).

Vlaams Zoogdierkundig Overleg (VZO)

- W. Allaerts, Bierbeekstraat 58, 3030 Heverlee. 016-221257 (B).

Zoogdier, tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

- R.W. Akkermans, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond. 04750-24281 (NL).
- D. Criel, Gansstraat 1, 9750 Huisse-Zingem. 091-837352 (B).

Aanwijzingen voor auteurs

- De tekst dient in de voorkeurspelling te zijn gesteld. Alleen hoofdletters gebruiken waar dit grammaticaal verplicht is. Dus Nederlandse planten- en diernamen met een kleine letter beginnen.
- Gebruik van chapeaus toegestaan. Probeer de tekst met behulp van korte tussenkopjes te structureren. Gegevens auteur (adres, instelling) en oproepen aan het eind van het artikel plaatsen.
- Bij artikelen hoort een beknopte literatuurlijst. Literatuurverwijzingen op alfabetische volgorde. Elk item op een nieuwe regel beginnen. Bijvoorbeeld: Akkermans, R.W. & D. Criel, 1986. Roofdieren in België en Nederland. SKF, 's Graveland / NCBR, Gavere.
- Wijs, W.J.R. de, 1989. De rosse woelmuis *Clethrionomys glareolus* op Terschelling. Lutra 32:53-60.
- In de tekst wordt dit (Akkermans & Criel, 1989) of (De Wijs, 1989).
- Aanleveren van kopij zoveel mogelijk op diskette (geen 1.2 Mb) leesbaar op een MSDOS machine en liefst in Wordperfect. Meezenden van een printuitdraai gewenst.
- Voor de opmaak zie gelijksoortige artikelen in Zoogdier. Hoofdkop en tussenkopjes vet. Latijnse namen en andere woorden, die cursief gedrukt moeten worden, onderstrepen. Nieuwe alinea's inspringen met één tab.
- Zorg dat het artikel interessant is voor de lezer. Vermijd vaktermen en onnodige vreemde woorden. Dus beter **sterfte** dan **mortaliteit**. Gebruik geen afkortingen.
- De redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen artikelen te redigeren en aan te passen aan het lezerspubliek van Zoogdier.
- Het copyright van foto's, illustraties en artikelen blijft bij de betrokken fotograaf, tekenaar of auteur. Overname alleen na verkregen toestemming.

LANDSCHAP

Landschap is een wetenschappelijk tijdschrift op het gebied van natuur, landschap en milieu. Landschap is het enige vakblad in Nederland en België dat de ontwikkelingen in het landschap centraal stelt, vanuit de invalshoek van de landschapsreologie en de groene milieukunde. In Landschap wordt ruimte geboden aan geïntegreerde studies over het functioneren van het biotisch en abiotisch milieu in relatie tot het maatschappelijk ruimtegebruik.

Landschap is een uitgave van de Werkgemeenschap Landschapsreologisch Onderzoek (WLO), een vakvereniging voor landschapsreologen. Lidmaatschap van de WLO biedt behalve een abonnement op Landschap ook toegang tot de overige activiteiten van de vereniging, bijvoorbeeld studielagen, workshops en werkgroepen. Hiernaast houdt de WLO zich bezig met onderzoekprogramma's op het terrein van landschap en ecosystemen.

Landschap verschijnt viermaal per jaar. Abonnement: f 42,50 per jaar. (Instituutabonnement: f 110,-) Lidmaatschap WLO (incl. abonnement): f 50,- per jaar (studenten: f 27,50). U kunt zich aanmelden als lid of abonnee bij de WLO, Postbus 9201, 6800 HB te Arnhem, 0851 451991. Een prijsnummer vraagt u aan door overmaking van f 2,50 portokosten op girorekening 3291446 van de WLO, te Arnhem onder vermelding van 'prijsnummer'.

TIJDSCHRIFT

GEPROLONGEERD

1 kado voor 3 abonnees

Ja, wij gaan door met onze aktie, want van nieuwe abonnees krijgen wij nooit genoeg. Ook al kost het ons een boek. Zoogdier moet groeien en u kunt daarbij helpen. Wanneer u drie abonnees aanbrengt dan krijgt u van ons het boek **Het milieu van de natuur** als tegenprestatie. Misschien had u liever een namaak zilver reegewitje of een niet van echt te onderscheiden plastic zwijneslagtand, maar met het zwaargewicht boek van 240 pagina's bent u ook best af.

AHA! HEEL KIEN
REEDS NU METEEN VOOR
DE A.S. CADEAUX TE
KUNNEN ZORGEN!

De spelregels:

Stuur ons de adressen van drie abonnees op Zoogdier. Wij sturen hen een acceptgiro of betaalkaart en de nummers van Zoogdier jaargang 1991 (voorzover voorradig). Zodra wij de betaling ontvangen hebben sturen we u het boek. De werfaktie loopt tot het verschijnen van Zoogdier 1991 nummer 4.

Pak een briefkaart en stuur de drie abonnees naar:

Tijdschrift ZOOGDIER
Jansbuitensingel 14
6811 AB Arnhem
Nederland

PS: U mag zo vaak inzenden als u wilt.

ZOOGDIER